

EFTERVÆRN FOR VOLDSUDSATTE KVINDER

KRISECENTRENES STØTTE OG HJÆLP TIL KVINDER, SOM FLYTTER FRA
CENTRENE

10:23

ELSE CHRISTENSEN
MAIA LINDSTRØM
ANNE-KIRSTINE MØLHOLT

10:23

EFTERVÆRN FOR VOLDSUDSATTE KVINDER

KRISECENTRENE'S STØTTE OG HJÆLP TIL
KVINDER, SOM FLYTTER FRA CENTRENE

ELSE CHRISTENSEN
MAIA LINDSTRØM
ANNE-KIRSTINE MØLHOLT

KØBENHAVN 2010
SFI – DET NATIONALE FORSKNINGSCENTER FOR VELFÆRD

EFTERVÆRN FOR VOLDSUDSATTE KVINDER. KRISECENTRENES STØTTE OG
HJÆLP TIL KVINDER, SOM FLYTTER FRA CENTRENE

Afdelingsleder: Anne-Dorthe Hestbæk
Afdelingen for børn og familie

Undersøgelsens følgegruppe:

Sofie Danneskiold-Samsøe, Roskilde Universitet

Henriette Højberg, Dannerhuset

Lene Johannesson, LOKK – Landorganisation af kvindekrisecentre

Dorte McGugan Pedersen, TrygFonden

Anne Karen Ursø, Kvindenetværket Dansk Røde Kors

ISSN: 1396-1810

ISBN: 978-87-7487-985-5

Layout: Hedda Bank

Forsidefoto: Adriana Herbut/stock.xchng

Oplag: 800

Tryk: Rosendahls – Schultz Grafisk A/S

© 2010 SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd

SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd

Herluf Trolles Gade 11

1052 København K

Tlf. 33 48 08 00

sfi@sfi.dk

www.sfi.dk

SFI's publikationer kan frit citeres med tydelig angivelse af kilden.
Skrifter, der omtaler, anmelder, henviser til eller gengiver SFI's
publikationer, bedes sendt til centret.

INDHOLD

	FORORD	7
	RESUMÉ	9
2	INDLEDNING	15
	Den kvantitative delundersøgelse	16
	Den kvalitative delundersøgelse	17
	Begreber anvendt i undersøgelsen	20
	Rapportens struktur	23
3	KRISECENTRE OG DERES EFTERVÆRN	25
	De danske krisecentre	26
	Kvinder og børn på krisecentre	26
	Efterværn på de danske krisecentre	28
	Efterværnets arbejde	30
	Efterværnets målgruppe	32
4	EKSEMPLER PÅ KVINDEKRISECENTRE OG EFTERVÆRN	37
	Kvindekrisecenter Bornholm	38

	Sønderborg Kvinde- og Krisecenter	41
	Herning Krisecenter	43
	Roskilde Kvindekrisecenter	45
	Danner	47
	Efterværn gennem Kvindenetværket Dansk Røde Kors	50
	Krisecentrenes efterværn	51
5	VOLD – EN TRAUMATISK KRISE	55
	Kriser udløst af tab, krænkelse eller katastrofe	55
	Kriseforløbet i fire faser	57
6	OPLEVELSER AF KVINDEKRISECENTER OG EFTERVÆRN	61
	Den gode støtte	61
	Opholdet på krisecentret	64
	Velkommen i efterværn	66
	Samtaler	68
	Den professionelle familie	70
	Netværk blandt voldsudsatte kvinder	72
	'Tilbagebetaling'	73
	Kontakten til myndighederne	74
	Kvindernes økonomiske situation	77
	Sammenfatning på kvindernes oplevelser	78
7	SAMMENFATNING OG ANBEFALINGER	81
	Anbefalingerne tager udgangspunkt i undersøgelsens resultater	82
	Tryghed i kontakten er den første milepæl	82
	Psykologsamtaler	83
	Kontakt til myndighederne	84
	Undervisning af fagligt personale	85
	Økonomi	85
	Netværk	86
	Sociale arrangementer	87

Sikkerhed 87

LITTERATUR 89

FORORD

Det er mere end 35 år siden, vi i Danmark begyndte at tale om kvinder udsat for vold som et fænomen, det er relevant for samfundet at forholde sig til. Efterfølgende er der oprettet krisecentre, etableret ordninger med kommunal hjælp og vejledning til kvinder og børn, og inden for de seneste år er der desuden etableret tilbud om hjælp til mænd, der udøver vold mod deres ægtefælle, samlever eller kæreste. Spørgsmålet om, hvilken støtte der gives, når kvinden er flyttet fra krisecentret, noget af det mest relevante at få drøftet. Det er en stor belastning at være udsat for vold, og det tager tid at komme videre. Det er derfor vigtigt at få et godt billede af, hvad der er brug for efter opholdet på krisecentret.

Undersøgelsen følger, hvad der sker, når kvinderne flytter fra krisecentret. Formålet er at afdække krisecentrenes etablering af efterværn for kvinderne, herunder hvilke initiativer, modeller og organisationsformer der anvendes.

Undersøgelsen gennemføres i to delundersøgelser. En kvantitativ undersøgelse af alle landets krisecentre, hvor der spørges om krisecentret har et efterværn samt om efterværnets karakter, og en kvalitativ undersøgelse af fem forskellige krisecentre, hvor der er gennemført interview med lederen, ansatte og frivillige. Desuden er der gennemført interview med i alt 20 kvinder, der har boet på et af de fem krisecentre.

Rapporten er udarbejdet af seniorforsker, mag.art. Else Christensen, forskningsassistent Anne-Kirstine Mølholt og akademisk med-

arbejder Maia Lindstrøm. Lektor Yvonne Mørck, Roskilde Universitet, har som ekstern referee bidraget med kommentarer og konstruktiv kritik. Rapporten er bestilt og finansieret af TrygFonden.

København, september 2010

JØRGEN SØNDERGAARD

RESUMÉ

Flertallet af landets krisecentre tilbyder støtte til kvinderne, når de flytter fra krisecentret. Hjælpen kaldes 'efterværn'. Begrebet efterværn bruges i denne sammenhæng lidt anderledes, end vi ellers kender. Efterværn gives normalt til personer, der har været under forsorg, og man er ikke under forsorg, fordi man bor i et krisecenter. Begrebet efterværn er dog almindeligt anvendt om den hjælp, der gives efter opholdet, og undersøgelsen anvender derfor også begrebet.

Undersøgelsens formål er at afdække, i hvilket omfang krisecentrene i dag etablerer efterværn for voldsudsatte kvinder, herunder at afdække, hvilke initiativer, modeller og organisationsformer krisecentrene bruger, og specielt at undersøge brugen af netværk i efterværnet. Undersøgelsen tegner et billede af krisecentrenes indsats, dels via et spørgeskema, som er sendt til alle danske krisecentre, dels via skriftligt materiale om krisecentre i Danmark og dels via interview med ledere, ansatte og frivillige fra fem forskellige krisecentre. Kvindernes opfattelse af, hvad der er sket, er belyst gennem interview med i alt 20 kvinder, der har boet i et af de fem krisecentre. Kvinderne er valgt af krisecentrene, der er således ikke tale om et repræsentativt udvalg.

AT BLIVE MØDT OG ANERKENDT

Forudsætningen for det efterværn, krisecentrene tilbyder, er kontakten med kvinderne under opholdet. Kvinderne fortæller næsten alle, at den første kontakt med krisecentret var en langt mere positiv oplevelse, end de havde ventet. De følte sig i høj grad mødt og anerkendt af de personer, de mødte. Flere kvinder fortæller, at de ved kontakten med krisecentret for første gang oplevede, at de uden videre blev forstået, når de fortalte deres historie. Kvinderne lægger vægt på, at ingen af de personer, de talte med, betvivlede, at de faktisk havde været udsat for den vold, de beskrev, eller betvivlede de følelser, volden havde givet dem. I de fleste tilfælde oplevedes det som en befrielse. Når krisecentrene efterfølgende har kompetent viden om, hvordan kvinderne skal handle, hvor de skal henvende sig, hvad de skal gøre og huske osv., så opbygges der i de fleste tilfælde et varigt tillidsforhold.

Krisecentrene har mange forskellige former for efterværn. Omfanget af det tilbudte vil sædvanligvis afspejle krisecentrets størrelse, jo større center, jo flere forskellige tilbud. På næsten alle krisecentre er efterværnet bygget op omkring en personlig kontakt, ikke i form af et egentligt venskabsforhold, men som en professionel personlig kontakt. I langt de fleste tilfælde vil det være krisecentrets leder eller en af de ansatte, der bliver udpeget som kvindens kontaktperson under opholdet, og i alle tilfælde er der tale om personer, som har en meget grundig og helt konkret viden om kvindernes potentielle handlemuligheder og om, hvordan eventuelle vanskeligheder kan tackles. Kontaktpersonerne vejleder kvinden, når hun ønsker det, og støtter hende. Ved fraflytningen får kvinden at vide, at hun er velkommen til at kontakte sin kontaktperson, hver gang hun har brug for det.

Et andet fælles træk i krisecentrenes efterværn er, at der sjældent er noget fast program. Det er kvindens ønsker og behov, samt kvindens initiativ til at tage kontakt, der er afgørende for, at efterværnet fungerer. Denne organisering lægger ansvaret for at vide, at der skal handles, hos kvinden, men da tillidsforholdet eksisterer, er det en opgave, som kvinden godt kan løfte. Uden tillidsforholdet ville der sandsynligvis i højere grad være tale om, at kontakten meget hurtigt tyndede ud.

ADGANG TIL PSYKOLOGHJÆLP

Efterværnet har forskellige fokuspunkter. Et centralt punkt er at støtte kvinden til at få adgang til psykologhjælp. Det sker på forskellig vis, for

eksempel via kommunen, via kvindens forsikring, via særlige puljemidler og senest via midler fra satspuljen. Krisecentrene fortæller kvinden om mulighederne og støtter hende til at få kontakten, men er som hovedregel ikke ansvarlige for psykologsamtalerne. Kun et enkelt krisecenter har en psykolog ansat til at tale med kvinderne. Kvinderne lægger stor vægt på betydningen af de psykologsamtaler, de har haft, og giver udtryk for, at de anser psykologsamtaler for en helt nødvendig hjælp.

KONTAKT MED OFFENTLIGE INSTANSER

Et andet vigtigt fokuspunkt er at hjælpe kvinden med at få kontakt med de relevante offentlige instanser. Det kan handle om kontakt med socialforvaltningen, kontakt med barnets daginstitution eller skole, kontakt med en god advokat, kontakt med politiet, kontakt i forbindelse med skilsmisse, kontakt i forbindelse med samvær mellem et barn og dets far (hvis det er faren, der har udøvet vold) og eventuelt om kontakt i forbindelse med forældremyndighed. Desuden kan der også være tale om kontakt med kommunen eller med diverse boligselskaber, så kvinden kan finde et sted at bo. Der er næsten utallige kontakter, møder osv., hvor krisecentret har den helt nødvendige viden for kvinden. Mange krisecentre har ansatte, der videregiver denne viden og hjælper kvinden med at holde styr på, hvad der skal ske. Eventuelt kan kvinden også få en bisidder med til diverse møder, bisidderen kan være en ansat fra krisecentret eller en frivillig. I nogle tilfælde kan bisidderen også være en frivillig fra Dansk Røde Kors, da flere krisecentre har et samarbejde med Dansk Røde Kors om støtte til de voldsudsatte kvinder, når de flytter fra et krisecenter.

ETABLERING I EGEN BOLIG

Et tredje fokuspunkt handler om konkret hjælp i forbindelse med, at kvinden etablerer sig i egen bolig. En hel del kvinder ejer meget lidt, når de flytter fra krisecentret, der er derfor en del centre, der hjælper med kontakt til genbrugscentre eller lignende, så kvinderne kan få det nødvendige indbo, uden at det koster ret meget. Nogle centre kan tilbyde rekvisitioner, så kvinderne kan få gratis indbo, og andre har selv et genbrugslager, hvor kvinderne kan tage, hvad de har brug for.

SOCIALE ARRANGEMENTER

Et sidste fælles fokuspunkt handler om sociale arrangementer og udflugter for kvinder og børn. De fleste krisecentre har flere forskellige sociale arrangementer hvert år, hvor kvinderne inviteres til at hygge, møde hinanden og møde nogen, de kender fra krisecentret. Tilsvarende er der hvert år en eller måske flere udflugter, hvor kvinder og børn kan være sammen og kan få en god oplevelse. Det er som regel krisecentrenes frivillige, der står for disse arrangementer.

NETVÆRK

Det sidste punkt er brugen af netværk som en del af efterværnet. Ved netværk forstås den kreds af personer, der er omkring det enkelte menneske. Når netværket indgår i efterværnet, er der for eksempel tale om at støtte kvinden i hendes kontakt med sin familie, med tidligere venner eller med kolleger eller naboer, eller der kan være tale om etablering af et nyt netværk i form af samtalegrupper eller selvhjælpsgrupper. Sådanne aktiviteter er ikke almindelige. Direkte adspurgt er der faktisk heller ikke nogen af de interviewede kvinder, der ønsker sådanne nye netværk. Mange har fundet enkelte kvinder, som de knytter sig til, mens de bor i krisecentret, og som de bevarer kontakten til bagefter. Men ingen ønsker at være i en gruppe med andre voldsudsatte kvinder, det er simpelthen for trist, svarer de. At sidde uge efter uge og høre på andre menneskers problemer, hvor det ene problem trækker det næste med sig, betyder efter kvindernes opfattelse, at det bliver langt sværere at få et godt liv til at fungere. Når man i rimelig grad har lagt volden bag sig og er parat til at få et nyt og bedre liv, så er det ikke attraktivt at sidde i en gruppe og tale om vold, og det er slet ikke attraktivt, hvis man selv skal styre det. Det bliver for rodet og for ustruktureret og ikke noget, der kan give kræfter og energi. Helt enkelt.

ANBEFALINGER

Rapporten anbefaler, at der følges op på de eksisterende efterværnsordninger, der ifølge de voldsudsatte kvinder fungerer godt, dog med det forbehold, at der er områder, hvor det kunne være ønskeligt med en mere specifik hjælp. Her tænkes især på muligheden for psykologsamtaler, som mange har fået, og som de fleste ønsker. Desuden anbefales, at der til hjælp i forbindelse med de mange nødvendige kontakter med

forskellige offentlige instanser udarbejdes systematiske informationer om, hvad der kan ske ved de forskellige kontakter, hvordan de bruges, og hvad man bør være opmærksom på. Det kan være i form af en bog eller et hæfte, eventuelt på nettet, så det er lettilgængeligt, og alle krisecentre kan være fuldt opdaterede. Såfremt der skal arbejdes med netværksgrupper, anbefales det, at det sker i grupper med relevant professionel ledelse og med et organiseret forløb.

INDLEDNING

I denne rapport sættes der fokus på den hjælp og støtte, som kvinder modtager, når de har boet på et kvindekrisecenter efter at have været udsat for vold. Kvindernes behov for hjælp og støtte slutter ikke, når de flytter fra krisecentret – nærmere tværtimod. Der er mange forhold, som en kvinde, der flytter fra et krisecenter, skal finde ud af, vænne sig til, indordne sig under, kæmpe med – men: Hvilken hjælp og støtte tilbydes kvinderne, og hvad oplever de selv at have behov for?

Undersøgelsens formål er at afdække, i hvilket omfang kvindekrisecentrene i dag etablerer efterværn for voldsudsatte kvinder, herunder at afdække, hvilke initiativer, modeller og organisationsformer krisecentrene bruger. Specielt er det formålet at undersøge brugen af netværk i efterværnet.

Det samlede mål er at tegne et billede af krisecentrenes indsats igennem to delundersøgelser. Den første delundersøgelse er en kvantitativ undersøgelse, hvor samtlige krisecentre i Danmark er blevet bedt om at udfylde et spørgeskema. Ud fra denne delundersøgelses resultater er der valgt fem krisecentre, der alle har oplyst, at de har et efterværnsarbejde. På disse krisecentre er der blevet gennemført kvalitative interview. Deltagerne i disse interview er henholdsvis ledere, ansatte, frivillige, der er involverede i forskellige former for efterværn, samt voldsudsatte kvinder, der er flyttet fra krisecentret. Den kvantitative undersøgelse blev

gennemført i april-maj 2010, mens de kvalitative interview blev gennemført i juni 2010.

Undersøgelsen bygger på forskellige tilgange til viden. For det første er der foretaget en opsamling fra dansk litteratur om den støtte og hjælp, som kvinder får og har behov for, når de flytter fra krisecentre¹. For det andet er der foretaget en spørgeskemaundersøgelse med det formål at afdække krisecentrenes praksis. For det tredje er der i forhold til de fem krisecentre, som deltager i projektet, foretaget en nærmere analyse af deres besvarelser i spørgeskemaet og afdækning af relevante informationer omkring krisecentrene via eksempelvis deres hjemmesider på internettet. For det fjerde gives der gennem interview med ledere, ansatte og frivillige et indblik i deres tanker om indsatsen i forbindelse med efterværn. Det handler blandt andet om, hvor de oplever særligt at kunne gøre en forskel, hvilke udfordringer der er i arbejdet, hvilke behov de oplever kvinderne har og deres tanker for fremtiden. For det femte inddrages de voldsudsatte kvinders egne erfaringer samt tanker og ønsker om efterværn.

De forskellige informationer tegner et billede af krisecentrenes efterværn, som det er netop nu. Undersøgelsen kan således være et bidrag til diskussionen om, hvorledes man i fremtiden kan tilrettelægge og udføre efterværn for voldsudsatte kvinder.

DEN KVANTITATIVE DELUNDERSØGELSE

Som en opstart til spørgeskemaundersøgelsen foretog vi i april og maj 2010 en gennemgang af relevant dansk litteratur. Litteraturgennemgangen danner baggrund for udviklingen af et netbaseret spørgeskema, som blev udsendt til kvindekrisecentre, der er medlem af Landsorganisation af Kvindekrisecentre (LOKK), samt enkelte andre krisecentre, der også modtager kvinder udsat for vold². I forbindelse med udsendelsen af spørgeskemaet udsendte LOKK en kort skrivelse, der anbefalede deltagelse i undersøgelsen. Efter deadline for første svarfrist blev de krisecentre kontaktet, som endnu ikke havde svaret. Det endelige resultat

1. Eksempler på gennemgået litteratur er: Dansk Røde Kors, 2010; Kronborg, 2005; Kvinderådet, 2005; Mørck, 2010; Rambøll Management, 2005; Witting & Christensen, 2008.

2. Det vil sige, at de har en afdeling for kvinder oprettet efter § 109 i serviceloven.

blev, at vi havde sendt spørgeskemaer ud til 43 krisecentre, hvoraf 36 krisecentre besvarede skemaet. Undersøgelsen har således en svarprocent på knap 84 pct.

Spørgeskemaet indeholder indledningsvist 14 spørgsmål, der besvares af alle krisecentre. Spørgsmålene handler om krisecentrenes organisering og den daglige praksis. Der spørges ind til antal ansatte, de ansattes uddannelse, antal frivillige, antal pladser, antal kvinder og børn, der boede på centret i 2009, hvor længe de boede på centret, samt om krisecentret har et tilbud om efterværn. Krisecentre, der ikke har noget tilbud om efterværn, afslutter spørgeskemaet her.

For de centre, der har et tilbud om efterværn, fortsætter skemaet med endnu 24 spørgsmål om karakteren af det efterværn, krisecentret tilbyder. Der er spørgsmål om eventuelle kriterier for, at kvinderne kan få tilbudt efterværn, om uddannelse og kurser for ansatte eller frivillige, der er med i efterværnet, samt om brug af netværk som en del af efterværnet. Endelig er der spørgsmål om efterværnets varighed, hvor mange kvinder (med og uden børn), der modtog efterværn, samt spørgsmål om, hvad der i særlig grad ses som en vigtig del af efterværnet for henholdsvis danske kvinder (og deres børn) samt for kvinder med anden etnisk baggrund end dansk (og disse kvinders børn).

DEN KVALITATIVE DELUNDERSØGELSE

På baggrund af den indledende kvantitative undersøgelse blev der udvalgt fem kvindekrisecentre til at indgå i den kvalitative delundersøgelse³. Krisecentrene er Kvindekrisecenter Bornholm, Sønderborg Kvinde- og Krisecenter, Herning Krisecenter, Roskilde Kvindekrisecenter og Daner. For at opnå viden om de valgte krisecentre blev deres besvarelser af spørgeskemaundersøgelsen gennemgået for at afdække ligheder og forskelle. Samtidig blev deres hjemmesider gennemgået for relevante informationer omkring eksempelvis krisecentrenes organisering og tilhørsforhold.

På de fem krisecentre er der gennemført interview med i alt 20 kvinder, der har boet på centrene, og som har fået tilbudt en form for

3. Udvalgelsen af de enkelte krisecentre er funderet på forskellige kriterier, som præsenteres i kapitel 3, 'Eksempler på kvindekrisecentre og efterværn'.

efterværn ved fraflytningen. Af disse kvinder var 14 etniske danskere, og seks af kvinderne havde en anden etnisk baggrund end dansk. Alle interview er gennemført individuelt med én kvinde, enten på krisecentret eller i kvindens hjem, og alle interview er gennemført på dansk.

De interviewede kvinder er udvalgt af krisecentrene, og der er således ikke tale om et repræsentativt udvalg af tidligere beboere, ligesom vi ikke har foretaget noget valg mellem interview af danske kvinder og af kvinder med anden etnisk baggrund end dansk. For de interviewede kvinder gælder, at der for det første er tale om kvinder, som har gjort brug af krisecentrenes tilbud om efterværn, da dette var et centralt udvælgelseskriterium sat fra vores side. Det er ikke alle beboere, som bruger tilbuddet om efterværn. Nogle kvinder bor for eksempel kort tid på krisecentret og flytter hurtigt tilbage til manden. Andre ønsker ikke at få hjælp, men vil klare sig selv, og andre igen trives måske ikke på det krisecenter, de har boet på. Endvidere er langt størstedelen af de interviewede kvinder flyttet fra den mand, der har udøvet vold mod dem. Vi ved fra andre undersøgelser, at det langt fra er alle kvinder, der ender med at flytte fra manden. 19 pct. flytter tilbage til manden direkte fra krisecentret, andre flytter til egen bolig fra krisecentret, men kommer så alligevel igen til at bo sammen med manden efter en periode (Barlach & Stenager, 2010). Der var én af de interviewede kvinder, som var flyttet tilbage til manden, men sædvanligvis vil der ikke være noget tilbud om efterværn til kvinder, der flytter tilbage til den mand, der har udøvet vold⁴.

Endelig er der i hovedparten af tilfældene tale om kvinder, som har et positivt forhold til den støtte, de har modtaget fra krisecentret, og som i visse tilfælde stadig har en kontakt til krisecentret selv flere år efter fraflytning. I interviewene med de tidligere beboere er der mange positive kommentarer til indsatsen fra alle fem krisecentre, mens de negative kommentarer er beskedne. Det behøver ikke kun at være udtryk for, at der er tale om et selekteret udvalg af tidligere beboere. Det kan også ses som et udtryk for, at de kvinder, der har taget imod efterværnet, har oplevet, at der var tale om et særdeles positivt forløb. Vi har ikke haft mulighed for at vælge de interviewede kvinder efter andre kriterier, men må selvfølgelig gøre opmærksom på, at senere fortolkninger af det ind-

4. Begrundet med forhold relateret til sikkerheden for de personer, der udfører tilbuddet om efterværn.

samlede materiale må ses i lyset af de særlige forhold, der gælder for de interviewede kvinder.

Desuden er samtlige ledere interviewet. På det mindste center, Kvindekrisecenter Bornholm, er alle ansatte interviewede, mens der på de øvrige centre er foretaget interview med et antal ansatte. De interviewede ansatte er udvalgt, så der er tale om personer, der i særlig grad arbejder med efterværn. På Bornholm, i Sønderborg og i Herning er der gennemført fokusgruppeinterview med frivillige, der alle arbejder med at lave arrangementer og tilbud til kvinderne. I Sønderborg er gruppen af frivillige også ansvarlig for et særligt depot, hvor krisecentret opbevarer møbler og tøj med mere, som kvinderne kan få uden betaling, når de flytter i egen bolig. De frivillige, der er blevet interviewede, er udvalgt af krisecentrene, hvor lederen har spurgt, om der var personer, der havde lyst og tid. Vi kan ikke vide, om de interviewede frivillige adskiller sig fra andre frivillige, men det er vores indtryk, at frivillige på krisecentrene generelt er præget af samme høje engagement, som prægede de interviewede.

De interviewede frivillige har forskellig erhvervmæssig baggrund, og de fleste er 50-60 år eller mere. Dette kan skyldes, at interviewene fandt sted i dagtimerne og således var afgrænset til personer, som kunne komme inden for almindelig arbejdstid. Endelig er der gennemført interview med tre frivillige i et tilbud om hjælp og støtte til kvinder udsat for vold, der gennemføres af Dansk Røde Kors i Roskilde samt to ansatte i Herning Kommune, da kommunen er ansvarlig for efterværnsindsatsen i Herning.

Alle kvalitative interview er udført ud fra semi-strukturerede interviewskemaer. Der er udarbejdet specifikke skemaer til brug for henholdsvis interview af ledere, ansatte, frivillige fra krisecentrene, frivillige fra Dansk Røde Kors, ansatte i Herning Kommune og voldsudsatte kvinder. Interviewskemaerne er bygget op, så de er målrettet til de forskellige former for interviewede. Dog er der en overensstemmelse på den måde, at alle får spørgsmål om de samme temaer. Interviewskemaerne er bygget op, så de indeholder oplysninger om det aktuelle krisecenters tilbud om efterværn, herunder opbygning, indhold, håndtering af eventuelle sikkerhedsproblemer i forbindelse med voldsudøveren, specifikke erfaringer og en vurdering af tilbuddets betydning. De voldsudsatte kvinder bliver bedt om at beskrive deres livssituation, når de flytter fra krisecentret, og de særlige behov, som de har for efterværn. Herunder

bedes de vurdere betydningen af den hjælp, de har modtaget, og om at overveje, om de har centrale ønsker/behov, som ikke er blevet imødekommet.

Interviewene gennemføres, så de tager udgangspunkt i synsvinklen hos den aktuelt interviewede. De voldudsatte kvinder bliver ikke direkte bedt om at fortælle om den vold, der førte til, at de kom på krisecenter. Begrundelsen er, at undersøgelsen ikke handler om vold som sådan, men derimod om indsatsen efter kvindens ophold på et krisecenter. De fleste kvinder fortæller alligevel om den vold, de har været udsat for, da det er en betydelig del af deres historie. I forhold til undersøgelsen anvendes imidlertid kun de erfaringer, der har direkte relevans for kvindens behov for en indsats efter opholdet på krisecenter. Hvert interview varer cirka 1 time.

Det er vigtigt at bemærke, at undersøgelsen udelukkende omhandler kvinder, der har boet på krisecenter, fordi de har været udsatte for vold. Vi ved ikke, om voldsudsatte kvinder, der bor på krisecenter, adskiller sig fra andre voldsudsatte kvinder (der er ikke specifikke undersøgelser, der fokuserer på det). Desuden fokuserer undersøgelsen på kvinderne. Mange kvinder har børn med på krisecentret, og der er en række tiltag rettet mod børnene. I denne undersøgelse er fokus dog på kvinderne, og specifikke tiltag rettet mod børnene indgår ikke i projektets problemstilling.

BEGREBER ANVENDT I UNDERSØGELSEN

I undersøgelsen tager vi udgangspunkt i flere centrale begreber. Det første er begrebet *vold*. I undersøgelsen anvender vi den definition af vold, der stammer fra FN's verdenskonference for kvinder, Beijing 1995:

Udtrykket 'vold mod kvinder' betyder enhver kønsbaseret voldshandling, der påfører eller sandsynligvis vil påføre kvinder fysisk, seksuel eller psykisk skade eller lidelser, herunder trusler om sådanne handlinger, tvang eller vilkårlig frihedsberøvelse, der finder sted i det offentlige eller private liv.

Både kvinder og mænd kan være udsat for vold. Der er imidlertid en større andel mænd end kvinder, der er udsat for vold. I alt har omkring

36 pct. af alle mænd og 19 pct. af alle kvinder mindst én gang i deres voksne liv været udsat for vold (Christensen & Koch-Nielsen, 1992; Helweg-Larsen & Frederiksen, 2007; Helweg-Larsen & Frederiksen, 2008).

Der er væsentlige forskelle på, hvad der karakteriserer vold mod henholdsvis kvinder og mænd. Kvinder bliver i høj grad udsat for vold i følelsesnære relationer, mens mænds erfaringer med vold er knyttet til følelsesfjerne relationer. Omkring halvdelen af alle kvinder udsat for vold oplever volden i familien, resten er udsat for vold i forbindelse med deres arbejde. Dette er eksempelvis som sygeplejerske eller pædagog, hvor de voldsudøvende personer er afhængige af kvindernes omsorg. Mænd derimod er primært udsat for vold uden for familien, typisk i forbindelse med en aften i byen eller i forbindelse med deres arbejde. Dette er eksempelvis som politibetjent eller chauffør, hvor voldsudøveren er en for dem ukendt person, som de skal udøve autoritet over for. Der er også mænd, der er udsat for vold fra en partner. I de fleste tilfælde er der dog tale om, at de har en mandlig partner (Helweg-Larsen & Frederiksen, 2007; Helweg-Larsen & Frederiksen, 2008).

At kvinder oftest oplever vold i følelsesnære relationer, mens mænd oplever den i følelsesfjerne relationer, medfører, at der også er forskelle på, hvor ofte henholdsvis kvinder og mænd er udsat for vold og på voldens karakter. Kvinder er oftere end mænd udsat for vold gentagne gange, ligesom volden kan blive udøvet over lange perioder (flere år). Desuden vil den grove vold mod en kvinde som regel være begået af hendes partner (ibid.).

Forskellene illustrerer i nogen grad de forskellige oplevelser, der kan være, når enkeltpersoner udsættes for vold, ligesom de peger på, hvor forskelligt volden kan forstås (af henholdsvis kvinder og mænd) og dermed, hvor vigtigt det er altid at præcisere, hvad der tænkes på, når temaet vold undersøges og drøftes.

Kvinder, der har været udsat for vold fra deres partner, betegnes i undersøgelsen som *voldsudsatte*, og mænd, der udøver vold mod partneren, betegnes som *voldsudøvere*.

Begrebet *kvindekrisecenter* indgår i undersøgelsen. Det skal bemærkes, at et krisecenter ikke er et entydigt begreb, selvom alle kvindekrisecentre (på nær Danner og Ringsted) er § 109-institutioner (efter serviceloven). Nogle få krisecentre er private institutioner, andre er kommunale institutioner, mens andre igen har driftsoverenskomst med

kommunen, samtidigt med at de har en privat bestyrelse. I visse tilfælde har krisecentret folk udpeget af kommunen med i deres bestyrelse. Herudover adskiller krisecentrene sig ved, at nogle krisecentre udelukkende benytter sig af ansatte (eventuelt alle med en uddannelse) og ikke frivillige, mens andre krisecentre har ganske få ansatte, men til gengæld en hel del frivillige tilknyttet. Det fælles i begrebet krisecenter er brugen af centret. Alle kvindekrisecentre tager imod kvinder udsat for vold og kvindernes børn.

Krisecentrene anvender også en bred definition på vold, og der er derfor stor forskel på de oplevelser, som kvinderne kommer med. Kvinderne kan bo på krisecentret i en periode, hvorefter de flytter videre. Kvinderne kan når som helst vælge at flytte fra krisecentret, men de kan ikke uden videre vælge, hvor længe de ønsker at bo på krisecentret. I nogle kommuner er der en fast tidsgrænse på 14 dage, andre centre har en tidsgrænse på 2 eller 3 måneder, hvorefter det forventes, at kvinden har fundet et andet sted at bo, mens andre igen kan have mere fleksible tidsgrænser. Under deres ophold på krisecentret får kvinderne forskellige former for professionel hjælp. Det kan eksempelvis være samtalerapi eller psykologbistand.

Der er nogle forhold, som det er vigtigt at være opmærksom på vedrørende krisecentre. For det første betaler kvinderne såvel for kost som logi, mens de bor på krisecentret. Samtidig er der en takstmæssig betaling fra kommunen med 50 pct. statsrefusion. Hvis kvinden samtidig betaler husleje et andet sted, kan kommunen dog betale for logiet. Der er dog en del forskelle kommunerne imellem.

For det andet flytter en kvinde ikke nødvendigvis på et krisecenter i sit nærområde. Dette kan skyldes flere ting. Et krisecenter kan have fuld belægning, når en kvinde henvender sig, men via krisecentrenes interne netværk kan et krisecenter hurtigt undersøge, hvilke af de andre krisecentre som har plads, hvorefter kvinden sendes til et krisecenter med et ledigt værelse. Det kan imidlertid også være, at kvinden skal holdes skjult for partneren og/eller familien, hvorfor en kvinde kan sendes til et krisecenter væk fra sit nærområde.

Begrebet *efterværn* anvendes konsekvent i hele rapporten. Begrebet anvendes, da det er det begreb, der bruges af kvindekrisecentrene og i Landsorganisationen af Kvindekrisecentre (LOKK), når der tales om en tilrettelagt hjælp og støtte efter en kvindes ophold på et krisecenter. Traditionelt bruges begrebet efterværn til at betegne hjælp til og tilsyn

med mennesker, der har været under forsorg. Kvinder, der bor på krisecenter, er ikke under forsorg. Der er derfor tale om en anderledes brug af begrebet, end man sædvanligvis ser. Når kvinderne flytter fra krisecentret, vil de fleste have brug for hjælp, men der vil næppe være mange, der har brug for tilsyn. Når begrebet alligevel anvendes, kan det skyldes ligheder mellem nogle af de aktiviteter, der sættes i gang som tilbud efter et ophold på et krisecenter, og de aktiviteter, der gennemføres som efterværn. Med disse bemærkninger har vi valgt at bruge begrebet.

Det sidste begreb, der skal nævnes her, er begrebet *netværk*. Ved et netværk forstår vi den kreds af personer, der er omkring det enkelte menneske. Det kan være familie, venner, arbejdskolleger, naboer eller andre, som tilsammen udgør det sociale netværk, som den enkelte lever i.

Når netværk indgår som en del af det etablerede efterværn, kan der være tale om forskellige aktiviteter. Der kan være tale om at støtte kvinden i at få allerede eksisterende eller potentielle netværk til at fungere bedre. Det kan eksempelvis være i form af at støtte kvindens kontakt med sin familie, med tidligere venner eller med kolleger eller naboer, der kan ses som mulige personer i et fremtidigt netværk. Der kan også være tale om at støtte etableringen af et nyt netværk, for eksempel i form af samtalegrupper eller selvhjælpsgrupper, hvor kvinder får kontakt med andre, der har boet på det samme krisecenter. Man kan også forestille sig andre aktiviteter, der har til formål at få kvinden etableret i et aktivt fællesskab, hvor man dels kan udveksle tanker og dels kan få hjælp og støtte, hvis det er nødvendigt.

RAPPORTENS STRUKTUR

Undersøgelsens formål er at afdække, i hvilket omfang kvindekrisecentrene i dag etablerer efterværn for voldsudsatte kvinder. I kapitel 2, 'Krisecentre og deres efterværn', præsenteres resultaterne fra den kvantitative spørgeskemaundersøgelse. Her bliver set nærmere på de tendenser, som karakteriserer de danske kvindekrisecentre og deres efterværnsindsatser. Der bliver blandt andet set på, hvor mange krisecentre, som tilbyder efterværn til kvinder, som flytter fra centret, og det undersøges, om det primært er ansatte eller frivillige, som varetager efterværnsindsatsen.

I kapitel 3, 'Eksempler på kvindekrisecentre og efterværn', er en præsentation af krisecentrene og deres efterværn. Præsentationen bygger

på krisecentrenes besvarelser i den indledende spørgeskemaundersøgelse og interview med ledere, ansatte og frivillige. I kapitlet gives også en redegørelse for valget af de fem krisecentre, og der bliver set på de mønstre og variationer, som findes mellem de forskellige efterværnstilbud.

I kapitel 4, 'Vold – En traumatisk krise', præsenteres en psykologisk og socialpsykologisk teoretisk vinkel på de reaktioner, kvinder har, når de oplever vold i nære relationer. Denne teoretiske indsigt danner et vigtigt fundament for at forstå kvindernes behov, og hvilken betydning efterværnet har for kvindernes liv.

I Kapitel 5, 'Oplevelser af kvindekrisecenter og efterværn', gives en redegørelse for resultaterne fra interviewene med de voldsudsatte kvinder. I gennemgangen af resultaterne fra interviewene skelnes ikke mellem de fem forskellige centre, dels fordi det ikke er hensigten at sammenligne centrenes arbejde, og dels fordi der reelt ikke er den store forskel på kvindernes udtalelser, uanset hvilket krisecenter de har boet på.

I kapitel 6, 'Sammenfatning og anbefalinger', opsummeres afslutningsvist undersøgelsens resultater. Samtidig fremlægges muligheder og perspektiver for det fremtidige arbejde.

KRISECENTRE OG DERES EFTERVÆRN

Undersøgelsen blev indledt med en spørgeskemaundersøgelse blandt såvel kvindekrisecentre for voldsudsatte kvinder som krisecentre, hvor voldsudsatte kvinder kan bo, men hvor de ikke er krisecentrets eneste målgruppe⁵. I foråret 2010 sendte vi spørgeskemaer ud til 43 krisecentre, hvoraf 36 krisecentre har besvaret skemaet. Der er således en svarprocent på knap 84 pct. På baggrund af data kan vi herved tegne et billede af de danske krisecentre og det efterværn, som voldsudsatte kvinder og børn kan modtage.

Udgangspunktet for kapitlet er besvarelsene fra spørgeskemaundersøgelsen. Først er fokus centreret omkring, hvad der er kendetegnende for de danske krisecentre. Der vil blandt andet blive set på forhold som krisecentrenes størrelse, antal ansatte, antal frivillige og andre omstændigheder, som kan påvirke centrenes muligheder for at tilbyde efterværn.

Efterfølgende omhandler kapitlet det efterværn, som der tilbydes kvinder, der flytter fra krisecentre. Her er udgangspunktet for analysen de krisecentre, som i spørgeskemaet har svaret, at de har en form for efterværn tilknyttet. Der vil blive set nærmere på, hvad der kendetegner

5. Fem centre i Københavnsområdet, som alle har en kvindedel, der er oprettet efter servicelovens § 109.

efterværnet. Det er blandt andet i forhold til organiseringen af arbejdet, krisecentrenes samarbejdspartnere, og hvem krisecentrene betragter som målgruppen for efterværnet.

DE DANSKE KRISECENTRE

Der er en række ligheder, når man ser på de danske krisecentre, men der er også store variationer krisecentrene imellem. Krisecentre er oftest mindre institutioner med et fåtal af ansatte. Der er mellem ingen og 19 fuldtidsansatte, hvor gennemsnittet ligger på fire fuldtidsansatte. Et lignende mønster tegner sig i forhold til deltidsansatte, da der er mellem ingen og 13 deltidsansatte på krisecentrene. Gennemsnittet ligger på tre deltidsansatte. Sammenlagt har krisecentrene mellem 3 og 28 ansatte, hvor gennemsnittet ligger på seks ansatte i enten fuldtids- eller deltidsstillinger.

Der er en række forskellige faggrupper ansat ved krisecentrene. Ved otte af krisecentrene findes der en eller to psykologer, og 28 krisecentre har socialrådgivere ansat, ét krisecenter endda hele otte socialrådgivere. Herudover er der ansat en del pædagoger og socialpædagoger på krisecentrene, idet 34 krisecentre svarer, at der hos dem findes pædagoger eller socialpædagoger. Der findes også en lang række af andre faggrupper på krisecentrene såsom HK-ansatte, pedeller, social- og sundhedsassistenter, lærere og sygeplejersker. På et enkelt af krisecentrene er der desuden ansat en juridisk medarbejder.

Når det handler om at bruge frivillige som en del af hverdagen på krisecentrene, svarer 75 pct. af krisecentrene, at de har frivillige tilknyttet. De sidste 25 pct. har ikke frivillige tilknyttet krisecentret. Når man ser nærmere på, hvilke krisecentre der har frivillige tilknyttet, er tendensen, at det er krisecentre med få ansatte, som har flest frivillige.

KVINDER OG BØRN PÅ KRISECENTRE

I forhold til de kvinder og børn, som bor på krisecentrene, viser besvarelsene fra spørgeskemaundersøgelsen, at der er stor forskel på, hvor mange kvinder krisecentrene er normeret til at have boende. Der er 40 pct. af krisecentrene, som er normeret til mellem 0-5 kvinder, yderligere

40 pct. er normeret til mellem 6-10 kvinder, mens de resterende 20 pct. af krisecentrene kan have 11 kvinder og derover boende på samme tid. Når man ser på, hvor mange kvinder det enkelte krisecenter er normeret til i forhold til antallet af ansatte, fremgår det ganske logisk af besvarelsene, at der er en sammenhæng mellem normeringen af kvinder og antallet af ansatte. Des flere ansatte, der er på et krisecenter, des flere kvinder er krisecenteret normeret til.

Én ting er imidlertid, hvor mange kvinder det enkelte krisecenter er normeret til, en anden ting er, hvor mange kvinder der omtrent bor på krisecentret igennem et år. Krisecentre kan således være normeret til samme antal kvinder, men hvor det ene krisecenter har fuld belægning igennem hele året, kan et andet krisecenter opleve større udsving i belægningen. Herudover kan varigheden af kvindernes ophold påvirke, hvor mange kvinder der bor på krisecentret igennem et år. For at få et billede af, hvor mange kvinder krisecentrene omtrent har boende igennem et år, blev krisecentrene i spørgeskemaundersøgelsen spurgt om, hvor mange kvinder der boede på krisecentret i 2009. Der har boet i alt mellem 14 til 155 kvinder på de enkelte krisecentre i 2009. Det er ikke entydigt således, at de mindre krisecentre har haft få kvinder boende i 2009 sammenlignet med de større krisecentre. Eksempelvis fremgår det af undersøgelsen, at blandt krisecentre, som er normeret til 0-5 kvinder, har over 20 pct. haft mange kvinder boende i 2009, hvilket i dette tilfælde vil sige over 57 kvinder. Samtidig har 17 pct. af krisecentrene, som er normeret til 11 kvinder eller derover, haft få kvinder boende i 2009, hvilket i dette tilfælde vil sige under 36 kvinder⁶.

Det er imidlertid ikke udelukkende kvinder, som bor på de danske krisecentre. Der er også en række af børn, som i kortere eller længere tid af deres barndom bor med moderen på et krisecenter. Det er knap 70 pct. af krisecentrene, som svarer, at over halvdelen af kvinderne havde børn med på krisecentret i 2009. Der er 17 pct. af krisecentrene, som svarer, at halvdelen af kvinderne havde børn med, mens de resterende krisecentre har svaret, at mindre end halvdelen eller ingen af kvinderne havde børn med i 2009. Ser vi nærmere på, hvor mange børn som boede på krisecentrene i 2009, fremgår det af undersøgelsen, at krisecentrene

6. Opgørelsen af få og mange kvinder er foretaget således, at krisecentrenes besvarelser er opdelt i tre. Under 36 kvinder ligger i den nederste tredjedel af krisecentrenes besvarelser på, hvor mange kvinder de samlet set har haft boende i 2009. Over 57 kvinder ligger i den øvre tredjedel.

har haft mellem ingen og 150 børn boende i løbet af 2009. I alt registrerer krisecentrene, at knap 2.000 børn har boet på centrene i 2009, hvilket stemmer overens med statistikker fra LOKK for 2009 (Barlach & Stenager, 2009).

Det er desuden et særligt karakteristikum ved krisecentre, at kvinderne kan komme langt fra. Kvinderne kommer ikke nødvendigvis fra det nærområde, som krisecentret ligger i. Af krisecentrenes besvarelse på spørgsmålet om, hvor stor en andel af kvinderne igennem 2009, der kom fra henholdsvis kommunen, regionen og kommuner uden for regionen, fremgår det, at der er en jævn spredning i, hvor kvinderne kommer fra. Der er dog en tendens i retning af, at kvinderne ikke nødvendigvis kommer fra kommunen, som krisecentret ligger i, men over halvdelen af kvinderne kommer fra samme region, som krisecentret er placeret i.

Der er en stor spredning i forhold til, hvor lang tid kvinderne bor på krisecentrene. En forholdsvis stor del af kvindernes ophold på krisecentret er imidlertid kortvarigt, da 22 pct. af krisecentrene har svaret, at over halvdelen af kvinderne bor på krisecentret i maksimalt to uger⁷. Herudover har kvindernes ophold på krisecentrene en varighed på alt mellem to uger og over seks måneder.

Endelig har vi set på alderen blandt de kvinder, som bor på krisecenter, da kvindernes behov for støtte og hjælp kan tænkes at variere afhængig af alder. Besvarelserne fra krisecentrene viser, at der er en jævn aldersspredning blandt de kvinder, som flytter på krisecenter. Der findes såvel kvinder under 25 år på de danske krisecentre som kvinder over 50 år. Dog er der en mindre tendens i retning af, at der findes flest kvinder i alderen 26-35 år.

EFTERVÆRN PÅ DE DANSKE KRISECENTRE

I det følgende vil der blive set nærmere på det efterværn, som tilbydes kvinder og børn, når de flytter fra krisecentrene. Ud fra krisecentrenes besvarelser fremgår det, at 25 ud af de 36 krisecentre har et tilbud om efterværn, mens 11 krisecentre svarer, at de ikke tilbyder efterværn. Det er således omtrent to ud af tre af de danske krisecentre, som tilbyder

7. Dette har en sammenhæng med, at nogle kommuner har begrænset opholdstiden til 14 dage.

efterværn til kvinderne, når de flytter. Den øvrige tredjedel har ikke et tilbud om efterværn. Afsnittene omkring krisecentrenes efterværn vil tage udgangspunkt i de 25 krisecentre, som har et tilbud om efterværn.

Der tegner sig ikke et tydeligt mønster i forhold til, hvilke krisecentre der tilbyder efterværn. Hverken antal ansatte, antal frivillige eller antal beboere ser ud til at nogen indflydelse på, om krisecentret har et tilbud om efterværn. Samtidig fremgår der heller ikke tydelige tendenser i forhold til, at det især er krisecentre, hvor mange kvinder havde børn med i 2009, set i forhold til de krisecentre, hvor færre kvinder havde børn med. Med andre ord kan vi ikke påvise særlige forhold, der bestemmer, hvorvidt et krisecenter har et tilbud om efterværn.

Det er vidt forskelligt fra krisecentre til krisecentre, hvornår krisecentret indførte tilbuddet om efterværn. Opstarten af efterværnsindsatsen hos det enkelte krisecenter befinder sig på et kontinuum mellem år 1982, hvor det første efterværn startede op, til år 2009, hvor det sidste er startet. Der er dog en mindre tendens i retning af, at flest krisecentre startede deres efterværnsindsats omkring årtusindeskiftet.

For at få et indblik i, hvad der kendetegner organiseringen af efterværnet, blev krisecentrene spurgt om, hvorvidt de samarbejder med andre omkring efterværnet. Der er 21 (84 pct. af krisecentrene med efterværn), som svarer, at de har deres eget efterværn. En del af disse krisecentre indgår i et samarbejde med andre omkring varetagelsen af efterværnet. Dette er i mange tilfælde kommunen eller Kvindenetværket Dansk Røde Kors. De øvrige krisecentre har ikke deres eget tilbud om efterværn, men henviser til eksterne, som varetager efterværnet. Disse eksterne er ligeledes blandt andet kommunen, Kvindenetværket Dansk Røde Kors, eller det kan være henvisninger til en psykolog eller familierådgiver.

At der i høj grad er et samarbejde med andre omkring efterværnsindsatsen, kommer også til udtryk ved, at 22 krisecentre (88 pct. af krisecentrene med efterværn) svarer, at de samarbejder med kvindens professionelle netværk omkring indsatsen. Dette kan eksempelvis være sagsbehandlere, familierådgivere eller jobkonsulenter. Endvidere svarer 19 krisecentre (76 pct. af krisecentrene med efterværn), at de har et samarbejde med barnets professionelle netværk, hvilket kan være daginstitution eller skole. Der er syv krisecentre (28 pct. af krisecentrene med efterværn), der svarer, at de tilbyder fagpersoner undervisning om vold mod kvinder og børn. Dette kan blandt andet være i daginstitutioner,

skoler og generelt bredt inden for kulturområdet. Videre svarer fem krisecentre (20 pct. af krisecentrene med efterværn), at de samarbejder med frivillige organisationer omkring efterværnsindsatsen. Endelig svarer et par krisecentre, at de holder oplæg for unge i skolernes afgangsklasser og i fritidsforeninger omkring voldsproblematikken.

Det fremgår følgelig, at krisecentrene er bevidste om at tydeliggøre deres arbejde i det omgivende samfund. Dette sker på den ene side ved at indgå i et samarbejde med relevante samarbejdspartnere og på den anden side ved at oplyse borgere om volden.

EFTERVÆRNETS ARBEJDE

Arbejdet i efterværnet udføres hovedsageligt af kvinder. Dog er der tre krisecentre, som også har mænd tilknyttet deres efterværn. Samtidig fremgår det af krisecentrenes besvarelser, at det primært er lønnet personale, som varetager efterværnet. Der er således 19 krisecentre (76 pct. af krisecentrene med efterværn), som svarer, at alle tilknyttet efterværnet er lønnet personale. Herudover svarer fire krisecentre (16 pct. af krisecentrene med efterværn), at mere end halvdelen af personerne tilknyttet efterværnet er lønnet personale. De resterende to krisecentre (8 pct. af krisecentrene med efterværn) svarer, at det enten er halvdelen eller under halvdelen af de personer, som varetager efterværnet, som er lønnet. Der er således mange krisecentre, som ikke bruger frivillige i deres efterværnsarbejde.

Det er især ansatte faggrupper som pædagoger, socialpædagoger og socialrådgivere, der er tilknyttet efterværnet. Herudover svarer 10 krisecentre (40 pct. af krisecentrene med efterværn), at de har en psykolog tilknyttet efterværnet, og et enkelt krisecenter svarer, at der er en jobkonsulent tilknyttet efterværnet.

Der er stor forskel på, hvor struktureret efterværnsarbejdet foregår. Nogle krisecentre lægger stor vægt på faglig uddannelse og organisering af indsatsen, mens dette i mindre grad er i fokus hos andre. I forhold til faglighed og organisering af efterværnet svarer 11 krisecentre (44 pct. af krisecentrene med efterværn), at der i deres efterværnsindsats indgår minimum tre af de følgende kriterier for faglighed: 1. Faglig uddannelse blandt medarbejderne, 2. Introduktionskurser omkring efterværnet til medarbejdere, 3. Faglige kurser undervejs til medarbejderne, 4.

At der er en metodebeskrivelse om efterværnsarbejdet, og 5. At arbejdet foregår efter fastlagte planer. Der er 12 krisecentre (48 pct. af krisecentrene med efterværn), som har svaret bekræftende på et eller to af de ovennævnte kriterier for fagligheden i efterværnet. Her er det især et krav om faglig uddannelse blandt medarbejderne, som der er fokus på blandt krisecentrene. De resterende to krisecentre har ikke svaret på nogen af de nævnte forhold.

Efterværnsarbejdet finder oftest sted i kvindernes hjem og på krisecentret. Der er således 11 krisecentre (44 pct. af krisecentrene med efterværn), der svarer, at efterværnet foregår i kvindernes hjem og på krisecentret, mens syv krisecentre (28 pct. af krisecentrene med efterværn) foruden hjemmet og krisecentret har tilføjet et 'andet'. Dette kan eksempelvis være, at medarbejderne fra efterværnet deltager som bisidder, når kvinden har møde med offentlige instanser. Herudover kan det bestå af udflugter i grupper med andre kvinder tilknyttet efterværnet eller lignende. De øvrige krisecentres efterværnsarbejde finder sted enten i kvindernes hjem eller på krisecentret.

De individuelt orienterede samtaler med kvinden og til tider også med kvindens børn er en central del af efterværnsarbejdet. Der er 24 krisecentre (96 pct. af krisecentrene med efterværn), som svarer, at ensamtaler med kvinden indgår som en del af arbejdet i efterværnet, mens 17 krisecentre (68 pct. af krisecentrene med efterværn) svarer, at der foretages samtaler med kvinden og hendes barn/børn i fællesskab. Hos 16 krisecentre (64 pct. af krisecentrene med efterværn) indgår ensamtaler med barn/børn som en del af efterværnet.

Arbejdet foregår i mindre grad som netværksmøder med flere af kvinderne tilknyttet efterværnet. Der er 10 krisecentre (40 pct. af krisecentrene med efterværn), der svarer, at de har netværksmøder for kvinderne på krisecentret. Der er to krisecentre (8 pct. af krisecentrene med efterværn), som har netværksmøder for flere kvinder i kvindernes hjem, mens seks krisecentre (24 pct. af krisecentrene med efterværn) har netværksmøder med kvinderne et andet sted end i hjemmet og på krisecentret. Dette kan eksempelvis være i tilfælde, hvor efterværnet foregår i et samarbejde med Dansk Røde Kors' netværksgrupper.

Efterværnsarbejdet kan også foregå under mere uformelle rammer. Eksempelvis svarer 19 krisecentre (76 pct. af krisecentrene med efterværn), at de benytter sig af telefonisk kontakt, e-mails og/eller breve. Herudover er der 15 krisecentre (60 pct. af krisecentrene med efter-

værn), som inviterer kvinderne tilknyttet efterværnet til uformelle aktiviteter i krisecentret såsom grillaftener, julehygge, søndagsbrunch og udflugter.

Under efterværnet har de fleste krisecentre kontakt med kvinderne et par gange om måneden. Der er dog forskel mellem krisecentrene på, hvor ofte de har kontakt til kvinderne, og samtidig kan der være forskel inden for det enkelte krisecenter afhængig af de enkelte kvinders behov. Mange krisecentre lægger vægt på, at efterværnsarbejdet tilrettelægges efter den enkelte kvinde og de specifikke behov, hun har, hvorfor der inden for samme efterværnsindsats kan være en kvinde, som mødes med medarbejderne i efterværnet en gang om ugen, mens en anden kun mødes med medarbejderne en enkelt gang om måneden. Herudover noterer flere krisecentre som en kommentar i spørgeskemaet, at kontakten kan svinge meget gennem efterværnsforløbet. Den tætteste kontakt med kvinden er i starten af efterværnsforløbet, hvorefter den gradvis bliver mindre tæt.

EFTERVÆRNETS MÅLGRUPPE

Der er stor forskel mellem krisecentrene på, hvor mange kvinder de har tilknyttet deres efterværn. Af krisecentrenes besvarelser fremgår det, at der har været alt mellem en og 25 kvinder igennem efterværnet i løbet af 2009. Samtidig fremgår det af besvarelserne, at der var flere etniske danskere igennem efterværnet i 2009 end kvinder med anden etnisk baggrund end dansk. Videre viser krisecentrenes besvarelser, at kvinderne, som er tilknyttet efterværnet, ofte har børn.

Én ting er, at et krisecenter *kan* tilbyde efterværn til de kvinder, som flytter, noget andet er, om kvinderne *får* tilbudt efterværnet. Undersøgelsen viser, at 12 krisecentre (48 pct. af krisecentrene med efterværn) tilbyder efterværnet til samtlige kvinder, der bor på krisecentret. Ved de andre krisecentre sker der en form for selektion blandt de kvinder, som tilbydes efterværnet. Der er tre krisecentre (12 pct. af krisecentrene med efterværn), som svarer, at de tilbyder efterværnet til alle de kvinder, hvis ophold på krisecentret har haft en vis varighed. Dette kan eksempelvis være 14 dage eller en måned. Ved seks af krisecentrene (24 pct. af krisecentrene med efterværn) vurderer personalet, om kvinderne har et behov for efterværn. Endelig er der krisecentre, som udelukkende tilbyder ef-

terværn til de kvinder, der kommer fra kommunen, eller som tiltænker at bosætte sig i kommunen efter endt krisecenterophold. I andre tilfælde tilbydes efterværnet udelukkende til kvinder med børn.

Når krisecentrene fremhæver, hvad de har fokus på under efterværnet, er det tydeligt, at de fleste krisecentre arbejder med forskellige dele af kvindernes og børnenes liv. Der bliver i spørgeskemaet spurgt ind til følgende fokusområder for efterværnsarbejdet med kvinderne: 1. Psykologisk støtte, 2. Praktisk støtte, 3. Støtte i forhold til myndigheder samt 4. Støtte til at indgå i et socialt netværk. I forhold til børnene spørges ind til følgende fokusområder: 1. Psykologisk støtte, 2. Praktisk støtte samt 3. Støtte til at indgå i et socialt netværk. Der er seks krisecentre (24 pct. af krisecentrene med efterværn), som arbejder med såvel psykologisk og praktisk støtte til kvinderne, samtidig med at de hjælper kvinderne i forhold til kontakten til myndighederne. Yderligere syv krisecentre (28 pct. af krisecentrene med efterværn) arbejder ud fra de samme tre fokusområder, samtidig med at de arbejder med at styrke kvindernes netværk. I forhold til børnene arbejder otte krisecentre (32 pct. af krisecentrene med efterværn) med psykologisk støtte, praktisk støtte og støtte til at indgå i netværk. Det er dog ikke alle krisecentre, der har et specifikt tilbud til børn, blandt andet fordi børn ikke er indskrevne på krisecentret, de karakteriseres som 'medfølgende'. Alle børn, der følger med deres mor på et krisecenter, har imidlertid ret til psykologsamtaler.

Det fremgår ud fra krisecentrenes besvarelser, at det område, som flest har fokus på under efterværnet i forhold til kvinderne, er støtten i forhold til myndighederne. Det kan eksempelvis være ved at hjælpe kvinden i sin kontakt til en socialrådgiver, til et jobcenter eller i forhold til statsforvaltningen. Der er 23 krisecentre (92 pct. af krisecentrene med efterværn), som svarer, at de hjælper kvinderne i kontakten til myndighederne. Herefter har flest fokus på at yde psykologisk støtte til kvinderne, hvilket 21 krisecentre (84 pct. af krisecentrene med efterværn) svarer, er en del af deres efterværnsarbejde. Der er 20 krisecentre (80 pct. af krisecentrene med efterværn), som arbejder med praktisk støtte til kvinderne. Dette kan blandt andet være ved at hjælpe med at finde en bolig, sætte en bolig i stand, eller hjælpe kvinden med at finde en genbrugsbutik, så hun kan få møbler til sin nye bolig. Endelig svarer 15 krisecentre (60 pct. af krisecentrene med efterværn), at de støtter kvinden i forhold til at indgå i et socialt netværk. Det kan eksempelvis være i form af at deltage i net-

værksmøder, komme i kvindecaféer eller indgå i andre fritidsaktiviteter, hvor kvinden kan møde mennesker og opbygge et fællesskab.

I forhold til efterværnsarbejdet med børnene svarer 16 krisecentre (64 pct. af krisecentrene med efterværn), at de har fokus på den psykologiske støtte. Ligeledes svarer 16 krisecentre, at de under deres efterværn arbejder med, at barnet støttes til at indgå i sociale netværk. Det kan eksempelvis være ved, at barnet tilmeldes fritidsaktiviteter. Endvidere svarer 14 krisecentre (56 pct. af krisecentrene med efterværn), at de yder barnet praktisk støtte.

Af besvarelsenerne omkring den støtte og hjælp, der er i fokus under efterværnsarbejdet, fremgår det således, at der hovedsageligt arbejdes med kvinden. Det er ikke alle krisecentre, som har et specifikt tilbud til børnene. Blandt andet har et krisecenter skrevet som kommentar til spørgsmålene omkring efterværnet til børnene, at efterværnet ydes *'Efter behov, men intet systematisk, da børneefterværn ikke er direkte formaliseret, dog primært psykisk støtte samt eventuelt ansøgning om kommunale støttetiltag.'* Et andet krisecenter skriver *'Vi har ikke et selvstændigt efterværn til børn.'*

En ting er imidlertid, hvad der er i fokus under krisecentrenes efterværn, og hvad de oplever, at de har mulighed for at bidrage med. Noget andet er, hvad de mener, at kvinderne og børnene har behov for. I spørgeskemaet blev krisecentrene spurgt ind til, hvilke behov de oplever, at henholdsvis etnisk danske kvinder og børn har, og hvilke behov kvinder og børn med anden etnisk baggrund end dansk har.

Krisecentrene vurderer, at der kun er mindre behovsforskelle mellem etnisk danske kvinder og kvinder med anden etnisk baggrund end dansk. De etnisk danske kvinder vurderes til primært at have behov for psykologisk støtte og støtte i kontakten til myndighederne. Herefter følger den praktiske støtte, og færrest krisecentre (56 pct. af krisecentrene med efterværn) vurderer, at de etnisk danske kvinder har behov for støtte til at indgå i sociale netværk. I forhold til kvinder med anden etnisk baggrund end dansk vurderer flest krisecentre, at de har behov for praktisk støtte og støtte i kontakten til myndighederne. Dette er tæt efterfulgt af et behov for psykologisk støtte, og endelig vurderer 18 krisecentre (72 pct. af krisecentrene med efterværn), at kvinder med anden etnisk baggrund end dansk har behov for støtte til at indgå i sociale netværk. Der er således en mindre tendens i retning af, at kvinder med anden etnisk baggrund end dansk i højere grad vurderes til at have behov for praktisk

støtte og især støtte til at indgå i sociale netværk, når de flytter fra et krisecenter, sammenlignet med etnisk danske kvinder.

De etnisk danske børn og børnene med anden etnisk baggrund end dansk vurderes ligeledes til stort set at have samme behov for efterværn. De fleste krisecentre vurderer børnene til at have behov for psykologisk støtte, ligesom mange vurderer, at børnene har brug for praktisk støtte. Som det tredje vurderes børnene til at have behov for støtte til at indgå i sociale netværk. Herudover noterer flere af krisecentrene som en kommentar på spørgeskemaet, at børnene generelt ofte *'Har brug for en stabil voksenkontakt'*.

EKSEMPLER PÅ KVINDE- KRISECENTRE OG EFTERVÆRN

I det følgende præsenteres de fem krisecentre, som indgik i den kvalitative delundersøgelse, hvor der blev gennemført interview med ledere, ansatte, frivillige og voldsudsatte kvinder fra de fem krisecentre: Kvindekrisecenter Bornholm, Sønderborg Kvinde- og Krisecenter, Herning Krisecenter, Roskilde Kvindekrisecenter og Danner. Da Herning Kommune er ansvarlig for efterværnet for kvinder, der bor på krisecentret i Herning, er der også foretaget interview med to ansatte i kommunen. Tilsvarende er der foretaget interview med tre frivillige fra Kvindenetværket Dansk Røde Kors i Roskilde, da specielt Roskilde Kvindekrisecenter, men også Danner, henviser kvinderne til at kontakte Dansk Røde Kors' netværksarbejde, når de flytter fra krisecentret. Krisecentrene er udvalgt, så vi får så stor en forskellighed mellem de valgte centre som muligt, herunder at krisecentre fra forskellige dele af landet deltager.

Præsentationen af krisecentrene er tilrettelagt således, at den følger krisecentrenes størrelse. Der er følgende først en præsentation af det mindste krisecenter, Kvindekrisecenter Bornholm, og dets efterværn. Til sidst præsenteres det største krisecenter, Danner, og det efterværn, som tilbydes her. Herudover er der en præsentation af Kvindenetværket Dansk Røde Kors.

KVINDEKRISECENTER BORNHOLM

Kvindekrisecenter Bornholm er et af landets mindste krisecentre med kun tre ansatte, en fuldtidsansat og to deltidsansatte. Til gengæld har krisecenteret mange frivillige. Pr. 1. maj 2010 var der 54 frivillige tilknyttet krisecentret. Der kan bo op til fem kvinder på centret, og i løbet af 2009 boede der 25 kvinder og 24 børn på krisecentret. En stor del af krisecentrets beboere kommer fra Bornholm, men der er dog også en del beboere, der kommer fra andre dele af landet. Krisecentret er en selv-ejende institution og har sin egen bestyrelse.

Krisecentret er valgt til at indgå i projektet af flere årsager. Kvindekrisecenter Bornholm er et godt eksempel på et mindre krisecenter, som ligger placeret i et mindre lokalområde. Ikke alle danske krisecentre ligger placeret i de større byer. Der findes krisecentre spredt ud over Danmark, og i de mindre lokalområder kan der være andre vilkår for efterværnsarbejdet end i de større byer. Eksempelvis kan en kvinde blive sendt til et af de mindre krisecentre, hvis hun skal holdes skjult fra sin partner og/eller familie. Hvis kvinden efter krisecenteropholdet vælger at flytte fra kommunen eller nærområdet, kan det have betydning for det efterværn, hun kan modtage. Ligeledes kan der være behov for et særligt efterværn og en netværksopbygning, hvis kvinden vælger at blive i kommunen efter endt krisecenterophold. Herudover er Kvindekrisecenter Bornholm udvalgt til at indgå i undersøgelsen, da der er en høj andel af frivillige tilknyttet såvel krisecentret som efterværnet.

Krisecentret lægger vægt på, at der sker en hurtig efterværnsindsats efter, at kvinden er flyttet fra krisecentret, fx beskriver en ansat 'det gode efterværn' således:

I det gode efterværn skal man have en god relation til kvinden, ellers kan det være lige meget. Så skal den person, man er knyttet til, være lettilgængelig. Vores kvinder kan ikke vente. Det kan ikke nytte noget, at man sidder og har det rigtig skidt, og så kan man ikke få en samtale før om 14 dage. Og så skal der være faglig viden. Til det gode efterværn hører også tilgængelighed og tid, forståelse af, at det tager lang tid, og så er det gode efterværn individuelt.

Kvindekrisecenter Bornholm har sit eget efterværnstilbud, som udelukkende varetages af kvinder, samtidig med at de samarbejder med kommunen. Krisecentret bruger LOKK's jurist til de mere principielle spørgsmål, da juristen ikke kan gå ind i konkrete sager. Centret køber desuden timer hos jurist, sproglærer og psykolog. De oplever dog, at de har brug for langt flere midler til at yde netop denne form for hjælp, og belyser det med følgende udtalelse:

Jeg kunne godt tænke mig, at vi havde mere personale, så vi kunne lave det mere formaliseret og kunne aftale, at 'Nu kommer jeg hjem til dig fem eller ti gange', så man er sikker på, at man har fat, og så skulle der være mulighed for, at kvinderne kunne komme i job, når de er klar til det. Og hvis det var helt optimalt, så skulle der være en jurist, for rigtig mange hænger fast i det, fordi de ikke kan få en jurist, og de tør ikke slå igennem. Der er meget jura i at have været i et voldeligt forhold, også i forhold til de udenlandske kvinder. Det ville lette dem i forhold til mange af de ting, de går og tænker på. Formaliseret efterværn skulle være lidt det, som kommunen tilbyder til kvinder med børn, familierådgiver, der kan følge op med job og så videre. Og alle kvinder, der har været udsat for vold, skulle have lov til at tale med en jurist, for så længe man slæber på den byrde, som alt det juridiske er, er det svært at slappe af i sit liv.

De ansatte kan være en del af arbejdet ved at have samtaler med kvinderne og give dem konkrete råd og vejledning på baggrund af deres viden og erfaringer, men ellers varetages efterværnet primært af frivillige. En af de frivillige fortæller omkring udgangspunktet for sit arbejde:

Vi har to vagter pr. måned, skriver under på en tavshedserklæring og fremlægger en børneerklæring.

De frivilliges indsats består i at stå til rådighed for kvinderne, hvis de ønsker en uformel snak (ikke råd og vejledning), ved at lave arrangementer (julehygge), ved at tage på udflugt med kvinder og børn, som er flyttet fra krisecentret, eller at drikke kaffe og få en uformel snak med de kvinder, som kigger forbi.

Mine tanker handlede om, at jeg vidste, der var brug for frivillige til de voldsudsatte kvinder. Hvis kemien passer, kan man være en hyggelig veninde. Det betyder også noget.

Efterværnet er generelt meget individuelt tilrettelagt, og det er op til den enkelte kvinde, hvordan hun vil bruge krisecentret efter, at hun er flyttet. Det er kun, hvis kvinden søger konkret hjælp eller en samtale med én af de ansatte, at der aftales et tidspunkt på forhånd. Lederen af krisecentret fortæller omkring nødvendigheden ved efterværn.

Man er jo ikke færdig, fordi man flytter ud af krisecentret. Jeg opfatter det sådan, at efterværnet starter, mens de bor her. Fordi vi forbereder dem på det liv, der følger efter.

Alle kvinder, der kommer på krisecentret, tilbydes efterværn. Kvinderne bliver tilknyttet en personlig kontaktperson, og der kan desuden formidles kontakt til en psykolog. Der har igennem nogle år været midler fra satspuljen, som har kunnet søges til psykologsamtaler.

Efterværnet i forhold til kvinderne fokuserer på psykologisk støtte, støtte og rådgivning i forbindelse med forskellige myndigheder og invitation til fællesaktiviteter i form af sammenkomster på krisecenteret og udflugter.

Det bedste ved vores efterværn er relationsarbejdet og det, at vi følger folk i lang tid. Det er vi gode til, fordi vi er et mindre sted, og vi går meget tæt sammen med kvinderne, og man bliver meget personligt kendt med kvinderne. Lettilgængelighed er rigtig godt.

Det er tydeligt under interviewene på krisecentret, at der er stor fokus på børnene og deres udvikling. Der foretages behandlende enesamtaler med børnene, ligesom der er samtaler med både mor og barn. Mange af de interviewede kvinder på krisecentret fremhæver endvidere, at de søger råd og vejledning omkring særlige problematikker vedrørende deres børn på krisecentret. Samtalerne og støtten til kontakt med myndighederne foretages som regel af krisecentrets ansatte, mens de frivillige er ansvarlige for sammenkomster og udflugter.

Aktuelt er 11 kvinder tilknyttet efterværnet, heraf tre med anden etnisk baggrund end dansk. Vi har interviewet i alt seks tidligere voldsudsatte kvinder, krisecentrets leder, krisecentrets to deltidsansatte samt tre frivillige, der er ansvarlige for sammenkomster og udflugter for de kvinder, som er flyttet fra krisecentret.

SØNDERBORG KVINDE- OG KRISECENTER

Sønderborg Kvinde- og Krisecenter er et selvstændigt krisecenter, som samarbejder med kommunen. Krisecentret er udvalgt til at deltage i undersøgelsen, da den indledende spørgeskemaundersøgelse viste, at der er mange fokusområder under efterværnsarbejdet i Sønderborg. Især adskilte Sønderborg Kvinde- og Krisecenter sig fra de andre krisecentre ved at have fokus på netværk. Herudover er centeret et mindre krisecenter, hvad angår normeringen af kvinder, men er samtidig det krisecenter med flest frivillige tilknyttet sammenlignet med de øvrige krisecentre.

Der er fire fuldtidsansatte og en deltidsansat ved Sønderborg Kvinde- og Krisecenter. Herudover er der omtrent 115 frivillige tilknyttet krisecentret. Der synes således at være mange ressourcer at trække på, da krisecentret samtidig er normeret til maksimalt fem kvinder. I 2009 boede der 40 kvinder og 43 børn på krisecentret.

Sønderborg Kvinde- og Krisecenter har sit eget tilbud om efterværn, som det primært er ansatte, som varetager, og det er udelukkende kvinder, der er tilknyttet efterværnet. Dette synes dog ikke at være et specifikt valg, da krisecentret er bevidste om at inkludere mænd i krisecentrets dagligdag. Eksempelvis er der en mandlig vicevært og gartner tilknyttet krisecentret.

Der er en del lighedspunkter mellem efterværnsindsatsen ved Sønderborg Kvinde- og Krisecenter og efterværnet ved Kvindekrisecenter Bornholm. Indsatsen består af rådgivning, konkret praktisk støtte, støtte til at få psykologhjælp og støtte som bisidder til diverse møder. Der er også en gruppe frivillige ved begge krisecentre, som laver arrangementer og udflugter for såvel aktuelle som tidligere beboere. Desuden er der et lighedspunkt imellem de to krisecentre i forhold til, at der ikke er nogen fastlagt varighed for efterværnet. Efterværnets varighed afhænger af kvindernes behov.

Kvinderne samtaler med en [oftest ansat] fra dagholdet, mens de bor i krisecentret. Denne kontakt fortsætter, når kvinden flytter. Vi ser efterværn som en naturlig del af arbejdet. Kvinderne kan bo her i tre måneder, og de kan ikke nå at blive færdige med det, de skal igennem i de tre måneder. For ikke at stresser folk, så siger vi, at 'Vi er her stadig, selv om du flytter ud'. Vi har ingen tidsgrænser.

I Sønderborg har en gruppe frivillige taget initiativ til at etablere et lager/depot, hvor man samler brugte møbler og andet indbo som eksempelvis tæpper, køkkenting, køleskabe, komfurer, tallerkener, gardiner, tøj og legetøj. Ved udflytning til egen bolig kan kvinderne få, hvad de har brug for. En del kvinder befinder sig i den særlige situation, når de flytter fra et krisecenter, at de intet ejer, da manden bor i deres tidligere bolig og har beholdt alt indbo. Samtidig befinder mange sig i en vanskelig økonomisk situation, hvilket kan skyldes, at manden har hævet pengene fra den fælles konto, at de skal bruge penge på advokat, at de skal betale dobbelt husførelse, at de mister deres job eller lignende. Når de skal etablere sig i egen bolig, kan de derfor have vanskeligt ved at betale for basale ting som møbler, sengetøj og køkkenting. En af de interviewede kvinder fortæller, hvordan genbrugslageret hjalp hende, da hun skulle flytte i egen bolig:

Jeg fik simpelthen alt, hvad jeg havde brug for. Og da jeg så efterhånden fik råd til at købe det, jeg gerne ville have, så leverede jeg det, jeg havde fået, tilbage. Jeg tænkte, at så kunne der være en anden, der ville have glæde af de ting, ligesom jeg havde haft.

I Sønderborg er 21 kvinder tilknyttet efterværnet, hvoraf kun en har anden etnisk baggrund end dansk. Der er foretaget interview med lederen og ansatte ved krisecentret, frivillige, der har med kvinderne at gøre såvel som en frivillig, som deltager i udflugter rettet mod børnene, der er flyttet fra krisecentret. Endvidere er der foretaget interview med seks kvinder tilknyttet efterværnet.

HERNING KRISECENTER

Herning Krisecenter har tre fuldtidsansatte, tre deltidsansatte og omtrent 55 frivillige tilknyttet. Fra interviewene fremgår det imidlertid, at det er blevet sværere at tiltrække frivillige, efter at der er kommet flere ansatte på krisecentret, så aktuelt er der færre frivillige end ønsket.

Herning Krisecenter er udvalgt til at deltage i undersøgelsen, fordi deres efterværn adskiller sig fra de fleste andre krisecentres. Krisecentret indgår i Servicestyrelsens projekt om støtte og behandling til børn og kvinder i familier med vold. Projektet fokuserer på at sikre, at kvinder og børn får den rette hjælp både før og efter, de forlader krisecentret. Projektet foregår som et samarbejde mellem krisecentret og kommunen. En af de ansatte ved Herning Krisecenter fortæller om krisecentrets arbejde:

Krisecenteret tilbyder individuelt efterværn meget afhængigt af, hvad kvinden ønsker. Nogle kvinder har det rigtig psykisk dårligt, når de tager herfra. Vores rolle er meget at holde i hånd til kommunen, til læge og i forhold til skole-hjem-samtaler. Vi yder omsorg og støtte i situationen. Jeg kan tage ud til en kvinde, der aldrig har åbnet sine egne breve, og som ikke kan læse, hvad der står. Jeg har hjulpet med at få breve og papirer læst og sat i mappe og system. Vi kan give trygheden i, at der er nogle, der følger en. Når man er vant til at gå at kigge sig over skulderen, så bliver man ved med det. Angst og utryghed præger kvinderne meget. Vi er talerør for kvinderne. Deres selvværd ligger så lavt, så de har svært ved at udtrykke sig klart om, hvad de ønsker, og hvad har de behov for. Når kvinderne kommer på kommunen, og de ikke kan udtrykke, hvad de har brug for, og hvad deres problem er, så er det svært for kommunen at hjælpe. Det er ikke kun manglende vilje i kommunen. Jeg plejer at sige, at jeg bare er med, og 'Hvis jeg kan hjælpe, så siger I til'. Jeg har aftalt med kvinden hjemmefra, hvad hun skal sige, og hvad det er hun vil. Jeg kan støtte op.

I Herning er det kommunen, der er hovedansvarlig for efterværnet, mens krisecentret tilbyder støttende samtaler og praktisk hjælp i den periode,

kvinden bor på centret. Projektkoordinatoren ved Herning Kommune fortæller:

Herning Kommune vil arbejde for at realisere en god afklaring af problemstillinger for kvinden og børnene. Fokus er på, hvad der skal til, for at kvinden og børnene kan klare sig. Kommunen vil fortsat tilbyde familiebehandling med fokus på at bryde afhængighed af fortiden for at skabe et nyt liv for kvinden og børnene.

Efter kvindernes fraflytning er krisecentrets støtte og hjælp til kvinderne yderst begrænset. At efterværnet ligger hos kommunen kan være en årsag til, at der i Herning også er mænd inde over efterværnsarbejdet.

Indtil nu er der kun et fåtal af kvinder, som har modtaget det kommunale tilbud om efterværn. En årsag til dette kan være, at kommunen forlanger, at efterværnet udelukkende gives til børnefamilier, og at en indsats forudsætter, at hjælpen gives ud fra servicelovens muligheder, og at der derfor først skal foretages en undersøgelse efter servicelovens § 50 af barn/børn og familie. I en § 50-undersøgelse skal barnets udvikling og trivsel vurderes, ligesom der skal indhentes informationer fra eksempelvis daginstitution og skole med henblik på at vurdere barnets situation. Undersøgelsen forudsætter, at begge forældre giver tilladelse til undersøgelsen, hvis de begge har forældremyndighed. Da praktisk talt alle forældre har fælles forældremyndighed, betyder det, at faderen skal give samtykke til undersøgelsen. Mange kvinder afslår tilbuddet om efterværn netop af denne grund, idet de ikke ønsker, at den voldsudøvende fader skal være involveret i det tilbud om hjælp, de kan få. Kvinder uden børn modtager ikke noget tilbud om efterværn. I interviewet med kommunens ansatte peges der specifikt på kravet om en § 50-undersøgelse som en barriere for, at der kan gives hjælp. En af de ansatte fra kommunen siger:

Indtil nu er der kun cirka fire kvinder, der har deltaget i projektet i den 2-årige periode, det har kørt, og det er for få. Det er alle parter enige om. Der er forankring på tværs af afdelinger i kommunen og samarbejde med krisecenteret, det er for mange forskellige instanser. Det ideelle efterværn skal sikre en hurtig indsats uden tidsbegrænsning på varighed, eventuelt op til et år. Der skal ikke være den tunge visitation. Der er behov for mindre

bureaukrati og større fleksibilitet for at kunne møde kvindernes behov.

At efterværnet ligger hos kommunen er formodentlig årsag til, at efterværnet ud fra besvarelserne på den indledende spørgeskemaundersøgelse virker meget organiseret og struktureret sammenlignet med hovedparten af de andre efterværnstilbud. Her er der klare retningslinjer for arbejdet, da der eksempelvis er fastlagt en varighed på efterværnet, og arbejdet følger en metodebeskrivelse.

Lederen af Herning Krisecenter fortæller:

Helt straight, så er der ingenting på Herning Krisecenter. Men det har altid været en praksis på krisecentret, at vi er til stede og til rådighed, så kvinderne er velkomne til at komme, hvis de har behov for det, og vi vil gerne støtte dem og hjælpe dem. Kommunens efterværnsprojekt er alene et tilbud til kvinder, der har været på krisecenter i følge med børn, og som er bosat i Herning Kommune og to tilstødende kommuner, Ikast-Brande og Ringkøbing-Struer. Til kvinder uden børn og kvinder fra andre end de nævnte kommuner, der flytter fra krisecenteret, er der intet tilbud ud over, hvad krisecenteret uformelt tilbyder ud fra deres meget begrænsede ressourcer. Det er ofte kvinder uden børn, som kommer ud og sidder alene, der kommer igen og har problemer og brug for hjælp.

I Herning er der foretaget interview med såvel kommunen som krisecentret. Ved kommunen er der foretaget interview med lederen og koordinatoren af efterværnsindsatsen. Ved krisecentret er der foretaget interview med lederen, ansatte og frivillige. Der er fire kvinder tilknyttet efterværnet, hvoraf der er foretaget interview med to af kvinderne.

ROSKILDE KVINDEKRISECENTER

Roskilde Kvindekrisecenter er ligesom Herning Krisecenter med i Servicestyrelsens projekt vedrørende støtte og behandling til børn og kvinder i familier med vold. Her er krisecentret dog mere involveret i selve projektet. For eksempel er der en psykolog ved centret, der udelukkende

arbejder med børn og kvinder fra krisecentret, ligesom der er en fuld-tidsmedarbejder, der følger op med hensyn til, om der gives tilstrækkelig støtte til de tidligere beboere. Samtidig nævner krisecentret ikke retningslinjerne i serviceloven og § 50-undersøgelsen som en væsentlig hindring for, at kvinderne modtager hjælp.

Roskilde Kvindekrisecenter er valgt til at deltage i undersøgelsen, fordi de udelukkende har ansatte tilknyttet krisecentret, de har et samarbejde med kommunen om et tilbud om efterværn samt et tæt samarbejde med Kvindenetværket Dansk Røde Kors. Der findes således ved Roskilde Kvindekrisecenter et samarbejde med såvel kommunen som med en organisation baseret på frivillige. I interviewet med de ansatte skelnes der klart mellem myndighedshandlinger og andre former for hjælp, i den forbindelse forklarer lederen:

For eksempel når vi begynder at snakke bolig og udflytning, så er det familierådgivning. Det er en myndighedshandling. Det vil sige, der skal skrives notater, der skal være dokumentation.

Krisecentret tilbyder samvær, samtaler og vejledning efter fraflytningen, men der er dog primært tale om aktiviteter knyttet til særlige medarbejdere, som er ansat via projektet (psykolog og socialrådgiver, der følger op). Desuden henvises der til Kvindenetværket Dansk Røde Kors, hvor hver kvinde, der tilknyttes, får en kontaktperson, som giver en jævnlig fast støtte til kvinden gennem en periode. At efterværnet ved Roskilde Kvindekrisecenter især er baseret på samarbejdet med Kvindenetværket Dansk Røde Kors, betyder, at det primært er frivillige, som varetager efterværnet, og at det udelukkende er kvinder. Herudover betyder det, at efterværnet ved krisecentret især består af det sociale netværk, som Kvindenetværket Dansk Røde Kors arbejder med, samtidig med at krisecentret supplerer med psykologbistand og socialrådgiverens opfølgning. Krisecentrets leder forklarer:

Det er sådan, at vores medarbejder kan henvende sig til kvinderne og ikke afvente, at de selv henvender sig, efter de er flyttet fra krisecentret. Her er opgaven ikke den personlige snak, men en opfølgning af sagen, også i forhold til kommunen, at alt går, som det skal.

Både i Roskilde og i Herning arbejdes der efter retningslinjerne i Service-styrelsens arbejde med støtte og behandling til børn og kvinder i familier med vold. Forskellen ser ud til at være, at mens det i Herning udelukkende er et arbejde, der udføres af kommunen, er Roskilde Kvindekrise-center meget mere involveret i arbejdet. Indholdet i arbejdet ser ud til i høj grad at være det samme i de to kommuner, men formen er forskellig.

Roskilde Kvindekrisecenter har udelukkende ansatte ved krise-centret, og der har aldrig været frivillige tilknyttet krisecentret. Der er omtrent otte ansatte ved krisecentret i fuldtids- og deltidsstillinger. Krise-centret er normeret til maksimalt 10 kvinder, og i 2009 boede der 49 kvinder og 37 børn på krisecentret.

I forbindelse med afdækningen af krisecentrets efterværnstilbud er der foretaget interview med leder og ansatte ved krisecentret, frivillige ved Kvindenetværket Dansk Røde Kors og tre kvinder, som har været tilknyttet efterværnet. Vi har ikke oplysninger om, hvor mange kvinder der aktuelt modtager efterværn i Roskilde.

DANNER

Danner er det største kvindekrisecenter. Her er 16 fuldtidsansatte, som repræsenterer en række forskellige faggrupper. Endvidere er der omtrent 80 frivillige, der indgår i konkrete opgaver tilknyttet krisecentret. Huset har plads til 16 kvinder og 16 børn, og i løbet af 2009 boede 72 kvinder og 56 børn på krisecentret. Af disse kvinder og børn kommer cirka halvdelen fra Københavns Kommune, mens de andre kommer fra andre steder i landet. Danner er en selvejende privat institution, som ejes af en fond, der udelukkende har som formål at drive huset og krisecentret. Danner fungerer ikke udelukkende som krisecenter, men har blandt andet også et videnscenter tilknyttet.

Danner har principielt de samme former for efterværn som beskrevet under de fire andre krisecentre, men i og med der er så mange ansatte, har efterværnet en anden form. Danner har i flere forskellige faser arbejdet med efterværn, senest specielt for kvinder med anden etnisk baggrund end dansk, og der har været forskellige former for efterværn gennem de senere år (Mørck, 2010). Aktuelt er det sådan, at der af de frivillige i dagvagten gives hjælp til flytning og etablering i egen bolig. Der er et individuelt forløb, hvor hver beboer får en af de ansatte som

kontaktperson, mens hun bor på krisecentret. Desuden er der en pædagog, der er børne-kontaktperson. Når kvinden flytter, har hun fortsat kontakt til enten sin egen socialfaglige kontaktperson eller børne-kontaktpersonen, der også besøger kvinden mindst én gang, efter hun er flyttet i egen bolig. Hvor det i de andre undersøgte krisecentre er sådan, at kvinden får samtaler, råd og vejledning og konkret hjælp fra sin kontaktperson, vil der i Danner være flere at trække på. Der er for eksempel juridisk medarbejder, psykolog, socialrådgiver, pædagog, som alle kan give hjælp. Sædvanligvis vil det være kontaktpersonen, der sørger for at henvise kvinden til den relevante fagkyndige person. Det betyder, at Danner i høj grad er i stand til at give en fagligt velkvalificeret hjælp uden i første omgang at måtte søge uden for huset. Danner har flere gange forsøgt at lave grupper for de voldsudsatte kvinder, men indtil nu har det ikke været nogen succes. Man mener, at netværksgrupper i højere grad vil være relevante efter opholdet i krisecentret, en ansat forklarer:

Det er ikke, fordi at jeg vil sige, at man ikke kan bruge hinanden, når man er indloget i krisecentret. Selvfølgelig gør de det, men vores erfaringer er, at vi har prøvet forskellige former for grupper, og det virker ikke. De er et andet sted. Det kan godt være, at der er nogen, der kan profitere af det, men det ser ud til at lykkes i større grad i efterværnet, end når de er i huset.

Efterværnsindsatsen er karakteriseret ved forskellige former for tilbud til kvinderne, når de flytter, og der afprøves jævnligt nye indsatsformer. Danner har to ansatte psykologer, og kvinderne tilbydes blandt andet psykologsamtaler, og der er igangsat et forsøg med gruppesamtaler. Der gives støtte i forhold til kontakten med myndighederne, både med hensyn til, hvad der skal gøres, hvor kvinderne skal henvende sig, og hvad de skal/kan tage fat på. Desuden kan der tilbydes en bisidderfunktion.

Endelig er der også en række uformelle arrangementer og udflugter. Det er primært ansatte og udelukkende kvinder, som varetager efterværnsarbejdet.

De kører af sted til BonBonLand på søndag. Det er to eller tre busser, der kører af sted med kvinder og børn, og det er også kvinder og børn, som vi ikke har set i lang tid. De vil jo gerne i BonBonLand, det er jo også lidt hyggeligt. Der hører vi også lidt

om, hvordan det går. Det er så sommerfesten, det er BonBon-Land eller Tivoli. Så har vi en stor julefest herinde også. Der er også rigtig mange, som kommer. Det er over hundrede mennesker. Det er rigtig fint.

Danner har desuden et samarbejde med Kvindenetværket Dansk Røde Kors, hvor der tilbydes en fast kontaktperson samt sociale arrangementer såsom fælles spising. Kombinationen af behandlingsforløbet hos Danner og det sociale netværk gennem Kvindenetværket Dansk Røde Kors kan have fordele for især de kvinder, der ikke har børn, hvilket bliver fremhævet af de ansatte ved Danner, der specielt arbejder med kvinder, som ikke har børn.

I det forløb [efterværnet] er der også et besøg ude i lejligheden som regel, hvor man kommer med en buket blomster. Den her kvinde var meget straight på den måde. Jeg tror, at der gik 3 måneder, så havde hun fået en kontaktveninde igennem Røde Kors' netværk, som hun var helt begejstret for, og det var nok for hende, og hun havde også noget familie, og hun havde også et arbejde, så hun var knap så isoleret. Så det var en fin pakke, synes jeg, hvor hun ligesom blev ledt ud i sin nye lejlighed med samtaler over 3 måneder cirka og en besøgsveninde i lommen og med tilbud om, at hun altid kan ringe, hvis der er noget, men det har hun så ikke gjort.

Danner er et af de krisecentre, hvor der er en ansat, som har specifikt fokus på de kvinder, som ikke har børn. Ved flere af de andre krisecentre kan denne gruppe indgå i deres efterværn, hvis det omfatter alle kvinder. Der er imidlertid også efterværnstilbud, som udelukkende er rettet mod kvinder med børn, hvor der ikke findes et tilbud til de kvinder, som ikke har børn. Den ansatte ved Danner fortæller omkring den isolation, som kan omgive netop denne særlige gruppe af voldsudsatte kvinder:

Der er meget forskel på kvinder uden børn, for de har ikke noget netværk overhovedet. Altså, kvinder med børn har trods alt en institution med nogle pædagoger og nogle andre forældre, og børnene er også tit dem, der får kontakt til et netværk, så man ikke kan undgå at tale med andre i hvert fald en gang imellem.

Men de her kvinder uden børn, de er totalt isolerede. Især, hvis de har en anden etnisk herkomst, for så har de heller ikke familie. Så det har jeg oplevet som kæmpe isolation.

Danner er udvalgt til at indgå i undersøgelsen, da det er stort og derfor har nogle særlige muligheder tilknyttet krisecentret. Samtidig er der som tidligere beskrevet fokus på viden, ligesom der ved Danner har været arbejdet med efterværn i mange år, og der er derfor her særlige erfaringer at trække på. Ved Danner har vi interviewet lederen af krisecentret og en tidligere projektleder, tre ansatte, som på forskellig vis er tilknyttet efterværnet, og fire kvinder, som har modtaget efterværn igennem Danner. Danner har ikke oplyst, hvor mange kvinder de har i efterværn.

EFTERVÆRN GENNEM KVINDENETVÆRKET DANSK RØDE KORS

To af undersøgelsens krisecentre har et samarbejde med Kvindenetværket Dansk Røde Kors om et efterværn⁸. Kvinden får en kontaktperson, som støtter hende og taler med hende i en periode. Alle kontaktpersoner er frivillige. De tre frivillige, som er interviewet, fortæller, at de, ud over at tale med kvinderne og være sammen med dem, bruger mange kræfter på at få kvinderne installeret i en bolig. Ofte har kvinderne intet med sig, når de flytter, og de kan ikke komme tilbage til deres bolig efter deres ting. En anden væsentlig opgave er bisidderrollen, hvor kvinderne ledsages til møder med kommunen, skoler, statsamtet, institutioner og vejledning i forbindelse med retssager, skattevæsen, forsikringer, licens og lignende. De interviewede fortæller, at der er en intensiv periode på et par måneder, når kvinden flytter fra krisecenter til hjemmet, hvorefter der trappes lidt ned. Kvinderne kan altid ringe, når der er praktiske eller personlige vanskeligheder. Det bemærkes, at tilbuddet også bruges af kvinder med anden etnisk baggrund end dansk, og at det måske netop for denne gruppe er et særligt godt tilbud, da de ofte kan mangle et netværk i Danmark.

Én gang om måneden holdes en fælles middag for kvinderne, hvor Ungdommens Røde Kors tager sig af børnene, så kvinderne får en

8. Kvindenetværket Dansk Røde Kors findes i alt 16 forskellige steder i landet.

middag uden at skulle tage vare på deres børn. Desuden arrangeres der udflugter for kvinder og børn. Endelig nævnes det, at der er mulighed for hjælp til kvinderne, så de kan få cykler og møbler samt eventuelt gaver til jul og fødselsdag, da der er et budget af sponsormidler.

Vi har kun interviewet enkelte kvinder, der har brugt tilbuddet fra Kvindenetværket Dansk Røde Kors, men – igen – finder vi, at de kvinder, der har brugt tilbuddet, beskriver det som positivt. Vi kan ikke sige, hvorfor der er en begrænset del af de interviewede kvinder, der bruger tilbuddet. Et forhold, som begrænser en del af de kvinder, som vi har interviewet, i at bruge Kvindenetværket Dansk Røde Kors' tilbud, er, at de fravælger netværksdannelse og socialt samvær med nye mennesker, da det er for ressourcekrævende for dem. Endvidere fortæller en af de interviewede kvinder, at hun oplever det som en barriere for kontakten, at der ikke er tilstrækkelig viden om voldsproblematikken og det at have levet i et voldeligt forhold hos de frivillige:

Problemet ved dem [Kvindenetværket Dansk Røde Kors] er, at det er en ikke-voldsramt, man snakker med. Jeg havde en ude og snakke med mig, og jeg havde det sådan: 'Hvor kommer du fra?' For mit behov handlede jo om volden. Ikke, at der var noget galt med hende som person. Jeg har bare brug for en, hvor jeg ved, at der er noget tryghed, noget hjælp, og at hun forstår.

Kvinderne, som vi har interviewet, har forskellige behov. Nogle er rigtig glade for at være tilknyttet Kvindenetværket Dansk Røde Kors, mens andre oplever, at det ikke er det rette tilbud for dem.

KRISECENTRENES EFTERVÆRN

Der findes mange ligheder mellem de efterværnsforløb, som kvinderne tilbydes, når de flytter fra krisecentrene. Der formidles kontakt til en psykolog, kvinderne ydes hjælp i forhold til kontakten med myndighederne, og ofte inviteres kvinderne og deres børn til uformelle arrangementer på krisecentret, som eksempelvis juletræsfest eller udflugter til et sommerland.

Der er ikke kun lighed imellem, hvad kvinderne tilbydes, men også hvem der tilbyder dem det. Det er primært kvinder, som varetager

arbejdet i såvel krisecentret som i efterværnet. Den indledende spørgeskemaundersøgelse viste, at der kun er to krisecentre, som har mænd tilknyttet deres efterværn. Dette skyldes angiveligt, at disse efterværn ligger uden for krisecentrene og under kommunalt regi. Der er imidlertid flere krisecentre, som kan se en fordel ved at have mænd tilknyttet efterværnet. Blandt andet fremhæver en ansat ved et krisecenter:

Det er et stort ønske, og jeg har en ambition om, at det lykkes en dag [at opstarte en efterværnsgruppe af handyemen]. Det skal være en gruppe, som består af mænd. Der må selvfølgelig også gerne være kvinder i den, men det må gerne være mænd, som melder sig under fanerne. Det kunne være så skønt at have sådan en gruppe, som kvinderne har tillid til, og som kunne komme ud og være rollemodeller for, hvordan man kan opføre sig, når man er det modsatte køn.

At krisecenterverdenen i højere grad bør inddrage det mandlige køn i arbejdet med de voldsudsatte kvinder, bliver også fremhævet af en af de interviewede kvinder, da hun fortæller om sit ophold på krisecentret:

Jeg synes, at det er vigtigt, at der er mænd i huset, som eksempelvis ordner haven og sådan noget. Ellers kan drengene næsten føle, at de er et forkert køn. Det var fedt, at der var mænd her, det var godt for min søn. Det er også godt at have dem med i børnegrupperne og sådan noget. For de fleste bliver jo skilt, når de er her. Det er en kvindeverden, og det er det også, når man er derhjemme. Det kunne jeg godt ønske, at der var større fokus på. Også fordi det hedder et 'kvindekrisecenter', så det er lidt diskriminerende for drengene, og jeg kan også huske, at der var en anden, som boede her, hendes drenge ville ikke med.

Holdningen til mænd involveret i kvindekrisecentrenes arbejde er forskellig, nogle ønsker, at mændene bliver mere tydelige, blandt andet som gode rollemodeller, mens andre ikke ønsker, at der skal være mænd med i arbejdet.

Det er gennemgående for krisecentrenes efterværnsindsatser, at netværksdannelse for kvinderne ikke er en del af aktiviteten. Samtidig

fremhæver flere kvinder selv, at de ikke kan overskue netværksdannelsen under deres krisecenterophold eller i tiden lige efter:

Det er meget svært at danne netværk med andre, som er voldsramte, og jeg tror, at det er derfor, at de fleste ikke danner netværk. Fordi når du bor på et krisecenter, så er du så presset, at du kun kan fokusere på dit eget. Du har ikke overskud til det sociale. Og så igen, hvem gider at have en veninde, hvor du kun sidder og snakker om vold. Jeg har en veninde, som jeg mødte på krisecentret, men det er, fordi vi har andre ting til fælles, og vi kan støtte hinanden i vores kamp [retssag mod manden]. Vi snakker aldrig om volden, men vi ved, hvordan det er. Hvis man skal ses uden for krisecentret, så skal man have et andet fundament end volden. Så det er ikke et sted, du netværker, og det er også derfor, at mange kvinder sidder helt alene, når de så flytter herfra. De har ikke noget netværk, og de har ikke nogen, som de kan ringe til. De har virkelig brug for, at der er en gruppe uden for huset, så de kan få et netværk. Man møder jo ikke nye mennesker på vej ned i Netto.

Der er flere krisecentre, som formidler kontakten mellem de voldsudsatte kvinder og Kvindenetværket Dansk Røde Kors. Mange kvinder oplever en ensomhed, når de kommer ud i egen bolig efter at have boet på krisecenter. Samtidig er det dog vigtigt at have fokus på, hvad Kvindenetværket Dansk Røde Kors tilbyder kvinderne. Kvinderne kan ikke hente den specialiserede viden om voldsproblematikker og den faglige, psykologiske støtte hos Kvindenetværket Dansk Røde Kors. Det er derfor vigtigt, at disse former for hjælp tilbydes fra anden side.

Vi har haft som formål at opnå en variation i efterværnsformer ved udvælgelsen af krisecentre til at deltage i undersøgelsen. Variationen blandt krisecentrenes efterværnsformer skyldes imidlertid også, at der findes mange måder at yde efterværn på blandt de danske krisecentre. Der er ikke én form for efterværn, som synes at passe til alle danske krisecentre, da krisecentrene er meget forskellige. Nogle har mange ansatte, andre har få, nogle har mange frivillige tilknyttet, andre har ingen, nogle kan have mange kvinder boende, andre kan ikke. Samtidig fremhæver hovedparten af krisecentrene såvel som kvinderne, at det er vig-

tigt, at efterværnet er tilrettelagt efter den enkeltes behov. En af de interviewede kvinder fortæller:

Alle mennesker er jo forskellige. Hvad er det for nogle behov, man har? Det er det vigtigste at finde ud af: Hvordan kan man støtte den enkelte kvinde? Jeg tror, at det er rigtig vigtigt, at man er professionel omkring ... At man ikke tænker, at man bare skal placere kvinderne et eller andet sted. Det hele handler ikke om at få hjælp lige her og nu, det her er også et forebyggende arbejde. Hvis kvinderne skal komme videre med deres liv, så går der rigtig lang tid. Det er en proces, og nogle er hurtigere i deres proces end andre.

Det er forskellige kvinder med forskellige behov, som tilbydes forskellige former for efterværn. Der er imidlertid nogle helt særlige fællestræk, såsom at alle kvinderne har behov for den faglige støtte og behandling, som de finder på krisecentrene. Det er et gennemgående træk hos kvinderne, at de finder en tryghed hos personalet på krisecentrene, da de har en særlig viden om voldsproblematikker og det at leve videre, når man som kvinde har levet i et voldeligt forhold.

VOLD – EN TRAUMATISK KRISE

For at forstå, hvilken hjælp kvinderne modtager på et krisecenter, hvilken hjælp de har brug for, når de flytter fra krisecentret, samt hvad de synes om hjælpen, er det hensigtsmæssigt at se på, hvad der sker ud fra en teoretisk vinkel. Med temaet 'efterværn' har vi valgt at tage udgangspunkt i en forståelse af reaktionerne på vold, som den dynamiske psykiatri forstår en traumatisk krise (Cullberg, 1995). Det skyldes, at denne forståelse giver en god formidling af, hvad det er, kvinderne skal igennem under deres ophold på krisecentret og i tiden efter.

KRISER UDLØST AF TAB, KRÆNKELSE ELLER KATASTROFE

Ifølge den dynamiske psykiatri vil et menneske befinde sig i en psykisk krisetilstand, hvis det er kommet i en livssituation, hvor dets tidligere erfaringer og indlærte reaktionsmåder ikke er tilstrækkelige til, at den aktuelle situation kan beherskes (Caplan, 1964). En traumatisk krise kan defineres som det, der sker, når et menneske oplever en alvorlig trussel mod sin fysiske eksistens, sin sociale identitet og tryghed eller andre centrale livsmål (Cullberg, 1995). Man skelner mellem traumatiske kriser (som for eksempel at blive udsat for vold) og om udviklingskriser, som udløses af begivenheder knyttet til det normale liv (for eksempel at føde et barn eller at blive pensioneret), og som derfor er almindelige, selvom

de for nogle mennesker alligevel kan blive overvældende (Cullberg, 1992). En traumatisk krise vil sædvanligvis udløses af et tab, en krænkelse eller en katastrofe (det følgende beskrives ud fra Cullberg, 1995).

Ved et *tab* forstås, at den enkelte mister noget, som har stor værdi for den pågældende. Det tabte kan være materielt, hvor man kan miste ejendele, men der kan også være tale om at miste en nærtstående person, om tab af status, tab af førlighed, eller tab af et barn ved en ufrivillig abort. Der kan også være tale om tab, som ikke er materielle. Man kan for eksempel tabe drømmen om at leve i et godt parforhold, eller der kan være tab af et håb, en tro eller et ideal.

Det er vigtigt at være opmærksom på, at der ikke nødvendigvis er nogen særlig sammenhæng mellem den subjektive oplevelse af et tab, og den værdi andre tillægger det mistede. Samtidigt er der heller ikke nødvendigvis tale om noget, som den enkelte bevidst formulerer som et tab. Hvis man lever med en partner, der udsætter en for vold, kan tabet være et tab af troen på, at man lever i et godt forhold, som man vil kunne blive i resten af livet, eller det kan være et tab af troen på det gode i andre mennesker.

Når der tales om kriser udløst af en *krænkelse*, forstås man som regel, at der sker en krænkelse af selvfølelsen. Det kan være en skandalisering, en fiasko eller noget, der giver en stærk skamfølelse. At blive udsat for vold fra sine nære kan i høj grad opfattes som en krænkelse af selvfølelsen, ligesom der i høj grad kan være tale om, at en sådan krænkelse kan udløse en krise.

Hvis krisen er udløst af en *katastrofe*, vil der sædvanligvis være tale om noget voldsomt, der sker i omverdenen, som man kan være vidne til eller offer for. Det kan for eksempel være en trafikulykke, et jordskælv, en oversvømmelse, et røveri eller lignende. Sædvanligvis vil det ikke være sådanne forhold, der gør sig gældende for kvinder, der bor i et krisecenter. Pludselig – og uventet – vold fra en partner kan dog opleves som en katastrofe. Det er imidlertid mere almindeligt, at det er tab eller krænkelse, der udløser en krisereaktion for en voldsudsat kvinde.

Når man udsættes for vold fra en partner, vil der således ofte være tale om både et tab og en krænkelse. Som beskrevet ovenfor kan der være tale om forskellige tab eller om en oplevelse af fiasko som person, som partner eller som selvstændigt menneske, ligesom der kan være tale om en følelse af skam over at være et menneske, der lever med at være udsat for vold. Tilsvarende vil der ofte være tale om en krænkelse af

selvfølelsen. Uanset om der er tale om et tab, en krænkelser eller en katastrofe, vil krisen dog have samme forløb.

KRISEFORLØBET I FIRE FASER

Når der bliver udløst en krise, vil kvinden i den første akutte fase være i et chokstadium, og man taler derfor om den første fase som en *chokfase*. Udadtil kan kvinden forekomme fjern, usammenhængende eller måske upåvirket. Indadtil er alt kaos. Kvinden kan opleve sig som totalt forvirret og kan have svært ved at se en mening med noget som helst. Nogle kvinder kan reagere voldsomt, andre kan måske være søgende for at finde mennesker, de kan klynge sig til i en tilværelse præget af kaos og forvirring, mens andre igen kan blive passive. De fælles træk er, at det er meget svært at tænke klart, ligesom det er svært at tænke over, hvad man skal gøre, og endnu sværere overhovedet at gøre noget. Reaktionen kan beskrives som, at personen søger at beskytte sig selv mod konsekvenserne af det skete, ved ikke for alvor at forstå det og ved at leve i en (ikke så behagelig) drømmeverden. Det er forskelligt for forskellige mennesker og forskellige hændelser, hvor længe chokfasen varer, men sædvanligvis vil den være færdig i løbet af 5-6 uger. Hvis man skal sammenligne med noget, de fleste mennesker kan forstå, kan man forsøge at forestille sig, hvordan det vil være, hvis en, man er nært knyttet til, dør uventet. Den første reaktion vil ofte være: 'Nej, det er ikke sandt', ligesom mange kan fortælle, at de i en periode kan høre den afdødes lyde. Efter et stykke tid vil man komme ud af chokfasen og begynde at sørge, men i den første fase kan sorgen være overskygget af chokreaktionen.

Den akutte chokfase afløses af en mindre kaotisk *reaktionsfase*. Her ved personen, at hun har været ude i en krise, samtidigt med at hun fortsat ikke kan handle og tænke systematisk. Reaktionsfasen kan karakteriseres som en periode, hvor den kriseramte befinder sig imellem det akutte chok og videre handlen ud af krisen. Krisen er på ingen måde bearbejdet. Faktisk er kvinden fortsat ikke kommet så langt, at hun reagerer på en måde, så det kriseudløste chok kan bearbejdes. Man kan sige, at krisen i denne periode opdages (eller erfares) og fordøjes. I denne fase vil man sædvanligvis have forskellige symptomer, der viser, at man ikke har det godt. Der kan eksempelvis være søvnforstyrrelser, appetitforstyrrelser, forskellige kropslige reaktioner, forsøg på at drukne sig i alkohol

eller beroligende medicin og andre symptomer, der kan ses som udtryk for angst. De forskellige symptomer afspejler den smerte, der er forbundet med de tab og krænkelser, der har udløst krisen. Sædvanligvis vil reaktionsfasen kunne forventes afsluttet efter et par måneder, men der kan være meget store forskelle. En afsluttet reaktionsfase kan ses som et tegn på, at personen nu er i stand til at få bearbejdet de tab og krænkelser, der udløste krisen, men for nogle mennesker kan det tage meget lang tid at komme dertil, og de kan derfor mere eller mindre forblive i reaktionsfasen. I den periode vil de sandsynligvis have et eller flere forskellige symptomer, der plager dem, samtidigt med at de vil have svært ved at tænke og handle rationelt.

Bearbejdningen af tab og krænkelser finder sted i den næste fase, der kaldes *bearbejdningsfasen*. Her vil de kriseudløsende tab og krænkelser blive bearbejdet. Det vil sige, at der bliver tænkt over og talt om det skete, betydningen vil blive kortlagt, ens egne reaktioner vil blive set og drøftet, og man vil efterhånden kunne lægge tingene bag sig. Bearbejdningen kan principielt foretages af den kriseudsatte selv sammen med en anden person eller sammen med en uddannet behandler. Hvis der sker en god bearbejdning, kan resultatet blive, at personen nu fungerer bedre end tidligere. Sker der en dårlig bearbejdning, kan personen komme ud af krisen på et dårligere funktionsniveau end tidligere. Bearbejdningsfasen kan tage længere eller kortere tid, ligesom den kan ske i flere tempi.

Efterhånden som kvinden kommer igennem bearbejdningsfasen, vil hun komme ind i *nyorienteringsfasen*. Nyorienteringsfasen er den fase, hvor kvinden tager fat på tilværelsen efter den traumatiske krise. Her vil smerten over det tabte og over kränkelsen eller katastrofen enten være borte eller være under kontrol, så hun igen har kræfter til at være levende. I denne fase tager man også fat på eventuelle konkrete og praktiske opgaver, der skal klares, for at man kan komme videre. En velgennemarbejdet krise kan give en større styrke og modenhed, eller den kan føre til, at personen lever med stort set samme styrke og modenhed, som før krisen satte ind. Den dårlig gennemarbejdede eller ubearbejdede krise fører til en fortsat funktion på et lavere niveau end tidligere.

En teori som den gennemgæede skal selvfølgelig ikke læses og tolkes bogstaveligt, da der altid vil være forskel på mennesker og på deres reaktioner. Teorien skal læses som en model, der beskriver forløbet. Det vigtige er, at den tydeligt beskriver den første kaotiske fase, hvor der ikke kan forventes rationel tankegang og systematisk handling, og at den be-

skriver en række faser, som udviklingen finder sted i. Beskrivelsen af de mange faser tydeliggør desuden, at det er en proces, der tager tid. Herudover tydeliggør den, at der i de forskellige faser vil være tale om forskellige relevante reaktioner fra omgivelserne, og at det kan være hensigtsmæssigt, at der undervejs er involveret forskellige personer med hver deres rolle og opgaver.

Voldsudsatte kvinder vil som regel være i et traumatisk kriseforløb, når de er på krisecentret. I kapitel 5 'Oplevelser af krisecenter og efterværn' vil der være en præsentation af kvindernes oplevelser, mens de bor på krisecentret, og af deres tid i efterværnet. Præsentationen følger de forskellige beskrevne trin i et almindeligt traumatisk kriseforløb.

OPLEVELSER AF KVINDE- KRISECENTER OG EFTERVÆRN

Fokus i dette kapitel er kvindernes oplevelser i forhold til at komme på et krisecenter og være tilknyttet et efterværn ved deres udflytning. Der vil blive set på, hvad der karakteriserer kvindernes ophold på krisecentret, hvad det er for en støtte og hjælp, kvinderne fremhæver som særlig under efterværnet, hvilke behov de fik dækket under efterværnet, men også hvilke behov de gerne ville have haft større fokus på. Afslutningsvis vil der være en opsummering af kvindernes oplevelser.

DEN GODE STØTTE

Overordnet set udtrykker kvinderne stor glæde over den hjælp, som de har modtaget i forbindelse med at komme på krisecentret. Det er både i forhold til den støtte, de har oplevet under deres krisecenterophold, og i forhold til det efterværn, som de har modtaget ved fraflytningen fra krisecentret.

Jeg tror faktisk ikke, jeg kunne have fået en bedre støtte. Jeg ville ikke kunne gøre, hvad jeg gør i dag, hvis det ikke var for dem. Det er trygt at vide, at der er nogen, der støtter en.

Det, som kvinderne især belyser som værdifuldt i den støtte og hjælp, de har modtaget, er, at de føler sig mødt og forstået af de kvinder, de møder på krisecentret. I den forbindelse lægger de vægt på, at krisecentret i modsætning til andre instanser har en langt bedre viden om, hvad det vil sige at være udsat for vold.

Når man sidder der møgbange om natten, og personen ringer og bliver ved med at ringe, og man ringer til politiet og så får at vide, at man bare kan lægge sig ned på den anden side og sove videre, og hvis det er, at jeg hører noget ved døren, så skal jeg bare ringe. Men man kan jo ikke bare lægge sig ned og sove. Det er 'ikke-forståelsen'. På krisecentret er de helt anderledes gode til at sætte sig ind i kvindernes situation.

Kvinderne føler ofte, at andre ser ned på dem, fordi de har valgt at leve med en voldelig mand. Det er både hos familien og hos offentlige instanser, at de oplever den manglende anerkendelse, hvilket i flere tilfælde har medført, at kvinderne har adopteret forståelsen af, at det er dem selv, der er noget galt med.

Man vil gerne have, at ens familie skal være stolt af en. Altså, når det fungerer for dem. De har velfungerende familier alle sammen. Så tænker man 'Øv, hvorfor skal det altid være mig, der er kvajhovedet', så derfor var det rart at komme her [på krisecentret] og bruge dem. De kendte mig ... Sådant nogle som mig ser de hver dag, det er der ikke noget mærkeligt ved, og de har fuld forståelse for, hvordan man var, og der var heller ikke noget med, at 'Nu er du et kvaj, du har taget ham tilbage, det kunne vi godt have sagt', nej, sådan er det bare. De kender den menneskelige psykiske på et helt andet plan, end i hvert fald ens familie gør.

Herudover fremgår det af interviewene med kvinderne, at de ofte kæmper med at beskrive, hvordan de føler, og hvad de har oplevet. En måde, hvorpå de forsøger at gøre deres smerte synlig og forståelig for omgivelserne, er ved at sammenligne den med synlig fysisk smerte. Synlig smerte, oplever kvinderne, har en større legitimitet i det omgivende samfund end deres egen smerte. En kvinde fortæller om, at hvis hun manglede et ben,

ville hun blive tilbudt behandling på et hospital, krykker og opfølgende behandlinger af benet. Hun mener, at det bør være det samme for kvinder, som har oplevet den fysiske og psykiske smerte ved at være i et voldeligt forhold. En anden kvinde forsøger at illustrere og legitimere sine oplevelser ved at sammenligne med en togulykke.

Hvis du kommer ud for et trafikuheld ... De snakker jo om krisehjælp og posttraumatisk stress. Hvis ikke sådan en situation som voldeligt ægteskab om det så er fysisk eller psykisk ... Der har man også brug for krisehjælp, og det bør man da også få. Bare fordi man frivilligt har indgået et ægteskab, og frivilligt er blevet i det, det giver da ikke en mindre ret til at få hjælp. Hvis man nu har været med i en togulykke. Det har man ikke selv været skyld i, men man er selv steget på toget, men så kan man få krisehjælp. Hvorfor skulle det være anderledes for os kvinder, som bor på et krisecenter?

Kvinderne møder på krisecentrene en hjælp og støtte – og ikke mindst en forståelse – som de længe har manglet. Dette gør sig gældende for alle de kvinder, som er blevet interviewet. Der er stor forskel på, hvor lang tid kvinderne er blevet på krisecentrene, og nogle har været på krisecentret flere gange, og andre har været sendt rundt på forskellige krisecentre. Kvinderne taler dog ikke udelukkende positivt om at bo på et krisecenter, for det kan være et stressende sted at bo, når der er mange mennesker og grædende børn. Der er forpligtelser ved at bo der, det kan være hårdt økonomisk at skulle betale for kost og logi, og det er et fremmed hjem med begrænset rum. Ikke desto mindre er det tydeligt, at kvinderne betragter krisecentrene som en god støtte i en kriseperiode. På krisecentret møder de forståelse, de oplever tillid til andre mennesker, de kan hente råd og vejledning, de får hjælp i kontakten til myndighederne, og de kan fortælle deres historie så ofte, som de ønsker. Det er de afgørende elementer i kvindernes beretninger, når det handler om den støtte og hjælp, som kvinder møder på krisecentre. I alle tilfælde er der tale om forhold, som er afgørende for, at man kommer igennem en traumatisk krise.

OPHOLDET PÅ KRISECENTRET

Allerede når de voldsudsatte kvinder ankommer til et krisecenter, vil de fleste være i gang med en langvarig krisereaktion. Undervejs i samlivet med den voldsudøvende partner har de typisk haft flere kriseoplevelser i forbindelse med volden. Sædvanligvis vil krisen ikke være bearbejdet, når kvinden kommer til krisecentret. Dermed vil kvinderne gennem længere tid have befundet sig i en chok- og reaktionsfase. Kvinden har selvfølgelig tænkt over, at hun har været udsat for vold, ligesom hun kan have haft forskellige ideer om, hvordan hun skulle handle, og dermed også om, hvordan hun skulle bearbejde det skete. Men hovedreglen vil være, at der kun er sket en episodisk bearbejdelse.

Når man kommer her [på krisecentret], kan man faktisk ikke lægge to og to sammen. Verden er brudt sammen, når du lander her. Når du så også har børn og skal tilsidesætte dig selv og se børnenes behov, det er frustrerende, og der har man simpelthen brug for alt. Og havde de [krisecentret] haft endnu flere ressourcer, havde det nok været endnu bedre, for det er jo et kaos, man lever i. Fuldstændigt. Og man kunne godt have brugt endnu mere.

De interviewede kvinder fortæller i flere tilfælde, at de ikke på forhånd havde et positivt billede af, hvad et krisecenter er. De har som regel vidst, at krisecentrene fandtes, men de har i mange tilfælde ikke forestillet sig, at de skulle sådan et sted hen, ligesom de var nervøse for kontakten. I de fleste tilfælde var der dog sket noget akut, der gjorde, at de måtte handle hurtigt.

Han havde slået mig meget, og jeg var kommet på skadestuen. Jeg var meget forstummet og tænkte ikke rigtig over noget. Så skulle jeg tale med sygeplejersken, og hun sagde: 'Nu tager du på krisecenter, jeg har bestilt plads til dig'. Jeg havde ikke selv tænkt på det, men da hun sagde det, vidste jeg, hun havde ret. Så tog jeg på krisecenter, og da jeg kom ind, blev jeg meget forbavset, for der var pænt, nærmest flot. Det havde jeg slet ikke regnet med. Jeg troede, det var noget med madrasser og sovesale.

En anden kvinde fortæller, hvordan hun selv tog initiativ til, at hun skulle på krisecenter, efter at partneren havde været voldelig.

Da jeg blev overfaldet af min kæreste, ringede jeg til politiet, og de kom og tog mig med på politistationen. Der ventede jeg i otte timer. Det var en forfærdelig dag. Så ville de køre mig et sted hen. Jeg vidste ikke, hvor jeg kunne tage hen. Så foreslog de at køre mig til banegården, så kunne jeg vente der et par timer og så tage hjem. Der kom jeg i tanke om krisecentret og kom derhen. Jeg græd og var meget ulykkelig, og der blev jeg godt modtaget.

Når kvinden ankommer til krisecentret, bliver hun mødt, hvor hun er, nemlig i en ubearbejdet chok- og reaktionsfase. Kvinderne er ofte forvirrede, når de træder ind ad døren til krisecentret. Under opholdet i krisecentret begynder en bearbejdning af de kriseudløsende hændelser. Kvinderne fortæller, hvordan de når til et punkt, hvor de kan se, hvad der er sket, og hvor de bliver i stand til at handle.

Man går igennem mange faser, man ikke selv forstår. Man bliver vred og kan også komme til at savne ham. De [ansatte på krisecentret] ved mere, og derfor er det godt at være her. Ellers kunne man føle sig skør.

De fleste – men dog ikke alle – interviewede kvinder beskriver en udvikling, hvor de begynder at finde sig selv som mennesker. Med andre ord begynder de at (gen)finde deres selvværd. Det er ikke alle interviewede kvinder, som har det godt på interviewtidspunktet. Nogle kvinder er fortsat undervejs gennem deres krise, andre ser ud til ikke at være kommet igennem (endnu) og kan på forskellig vis have det dårligt. Alle siger dog helt sikkert, at de har det bedre nu, end da de flyttede på krisecentret.

Der kommer et tidspunkt i enhver persons liv – forhåbentligt – hvor man tænker: 'Nu er det fandeme nok'. Erkendelsen af det er én ting, men for at sætte handling bag de ord, så har man brug for noget hjælp. For én ting er at vide det, noget andet er at lære at sætte handling bag ordene og tage konsekvensen af, at det er

nok. I stedet for at glide tilbage og være ked af det og sur på sig selv. Det giver jo ikke et godt selvværd, for man ved jo godt selv, at man er et kvaj. Det ved man.

Under deres ophold på krisecentret får kvinderne hjælp til at komme videre i deres liv og bearbejde deres krise. De bruger især krisecentrets medarbejdere og frivillige, men der er også andre personer involveret under bearbejdningsfasen. De fleste kvinder har fået kontakt til socialforvaltningen og får forskellige former for hjælp, eksempelvis hjælp til hurtigt at få tilbudt en bolig. Herudover kan krisecentret søge at støtte kvinden i, at hun kan få tilbudt psykologbistand. Enten ved, at der er en psykolog ansat på krisecentret, via forskellige projektmidler, eller ved at kvinden får en henvisning fra sin læge (her er der dog en egenbetaling). Den psykologiske bistand har stor betydning for kvinderne.

Det bedste er, at jeg har fået en psykolog. Først kunne jeg slet ikke tale om volden, men de to sidste gange har jeg talt med psykologen om det. Når jeg taler med dig, er det som en film. Det er kun sammen med psykologen, jeg kan tale om mine følelser.

VELKOMMEN I EFTERVÆRN

Når kvinderne flytter fra krisecentret, er det ikke ensbetydende med, at de er kommet helskindet igennem deres krise. Mange kvinder har stadig behov for at få bearbejdet deres oplevelser og følelser. Af spørgeskemaundersøgelsen fremgik det, at 25 ud af 36 krisecentre tilbyder efterværn til de kvinder, som flytter. Alle de interviewede kvinder fremhæver, at efterværnet har haft stor betydning for deres videre liv efter krisecenteropholdet.

Ifølge kvinderne er de kommet ind i efterværnet ved, at krisecentret har tilbudt en fortsat kontakt. Der har kunnet være en aftale, hvis der var noget bestemt, som skulle drøftes, eller hvis kvinden fik at vide, at hun altid ville være velkommen efter flytningen, hvis hun havde behov for det.

Jeg blev gjort meget opmærksom på, at huset altid er åbent for mig, og jeg kunne komme. Der blev ikke lavet nogen aftale om, hvornår jeg kunne komme. Men det er måske også, fordi de ved, at det er en meget sårbar periode i ens liv. Det er ikke kun gode minder, man har herfra. Selvom det er et godt sted at være, rigtigt, rigtigt godt, så gør det ondt at mindes, når man kommer tilbage. Jeg tror måske, det er derfor, de lader det være lidt op til en selv, for det kan gøre for ondt at komme tilbage for tidligt.

Kvinderne fremhæver, at det på den ene side er yderst vigtigt, at krisecentret ikke presser på i forhold til at lave faste aftaler med kvinden. Det kan være svært at overskue for kvinden på det tidspunkt, hvor hun flytter fra krisecentret, da hun har meget at spekulere over. Samtidig fremhæver flere af kvinderne imidlertid også, at der er en risiko for, at der ikke sker noget, når ansvaret for kontakten til krisecentret primært ligger hos kvinderne selv.

Det sværeste er at komme over dørrinnet [tilbage til krisecentret] første gang. Når du så har åbnet døren, og du er kommet over dørrinnet, så er det meget nemmere at komme anden og tredje gang. Så er du parat til at tage herud, det er ikke noget, du behøver at forberede dig på. Du kører bare af sted, for du ved, hvad stedet er for et, og du ved, hvad det indebærer [at komme i efterværnet].

Der er forskel mellem krisecentrene og mellem kvinderne på, hvor lang tid efterværnet varer. I ét center varer efterværnet i et år, og flere kvinder nævner, at det er for kort tid.

Der er efterværn her i et år, men jeg synes, at det burde være længere. Det burde være så længe, at man har behovet som familie. For jeg vil rigtig gerne kunne gå til psykolog her, når jeg skal igennem retten igen senere, men det kan jeg ikke, for der er jeg ude af efterværnet. Og jeg er jo ikke den eneste ... Og det kan jo blive ved i flere år, og der mener jeg ikke, at man hele tiden skal kunne gå i efterværn, men jeg ville ønske, at man kunne komme ind og få støtte og hjælp, når man skal kæmpe sagen igen. Også

fordi, der er jo ikke nogen alternativer. Men det har vel også noget med økonomi og ressourcer at gøre.

I andre krisecentre varer efterværnet, indtil kvinden eller krisecentret mener, at der ikke længere er behov for efterværn, men hvor der ikke er en på forhånd fastsat længde. Under vores interview møder vi eksempelvis en kvinde, som har boet på krisecentret for mange år siden, og som stadig har kontakt til krisecentret. Når efterværnet varer i lang tid, er det imidlertid i form af sporadisk kontakt, hvor kvinden kigger forbi og drikker kaffe, når hun har lyst. Det er sjældent i form af bearbejdende samtaler.

SAMTALER

Alle kvinder fremhæver, at noget af det, de har fundet vigtigt under deres efterværn, har været at kunne tale med personer, som har haft en særlig viden om vold. I nogle tilfælde er det psykologsamtalerne, som fortsætter, efter at kvinden flytter fra krisecentret. For andre kvinder foregår de bearbejdende samtaler med ansatte på krisecentret, og i endnu andre tilfælde taler kvinderne med såvel psykolog som ansatte på krisecentret som en del af deres efterværn. For flere af kvinderne udgør disse samtaler deres efterværn. Dette skyldes blandt andet, at en del kvinder har fravalgt at deltage i gruppeaktiviteter og andre former for tilbud hos krisecentret. For en af kvinderne er det dog tydeligt, at det ikke er hendes eget valg, at efterværnsindsatsen udelukkende består af samtalerne.

Min kontaktperson siger, jeg må kontakte krisecentret, når jeg har brug for det. Men jeg har ikke kontaktet dem ret meget. Det jeg har brug for, det taler jeg med psykologen om. Jeg fik at vide, at hvis man ikke har et barn, kommer man i anden række. For eksempel fik jeg at vide, at kvinder, der var flyttet, ikke kunne komme til julearrangementet. Jeg ville gerne have haft mere hjælp, men jeg har fået hjælp.

Samtalerne fremhæves især som vigtige på det tidspunkt, hvor kvinderne skal flytte fra krisecentret til egen bolig. De befinder sig her i en utryk

fase, hvor de ikke ved, hvad der venter dem, og mange oplever derfor en stor nervøsitet omkring, hvad der venter dem.

Krisecentret hjalp med at vælge en psykolog, som har med sådan nogle ting her at gøre. Psykologen hjalp mig til at flytte tilbage til det område, som jeg kom fra. Politiet synes, at det var som at flytte tilbage til løvens hule, men jeg har det sådan lidt, at hvis jeg skulle flytte langt væk og have en hemmelig adresse, så skulle jeg leve på flugt resten af mit liv, for så ville han blive ved med at lede efter mig ... Jeg ville også holde fast i børnenes kammerater og i deres nærmiljø. Jeg var også klar over, at gik det ikke, så måtte vi flytte. Det var selvfølgelig en satsning, men vi har fået et rigtig godt sted, og det er gået fint. Der var problemer i starten, men ikke mere end vi kunne klare.

Det er imidlertid ikke kun de bearbejdende samtaler med psykologen, som kvinderne finder positive. Flere kvinder fremhæver, at psykologen – fordi hun har en særlig viden om, hvordan det er at flytte fra de trygge rammer på et krisecenter og ud i egen bolig – ved udflytningen kan give kvinden konkrete redskaber, hvis manden skulle opsøge hende.

Det var rart, at psykologen kom hjem til mig et par gange. Hun lærte mig, hvad jeg skulle gøre, når han ringede på døren. Stå med mobilen i hånden og sig 'Jeg har ikke rigtig tid nu, jeg er lige ved at ringe'. Alle sådan nogle ting, dem lærte jeg af hende. Det var rigtig godt. Det kunne jeg ikke finde ud af selv. Man er alt for forvirret, når man kommer hjem.

Flere kvinder taler om, at det er rart, at der kommer besøg fra enten krisecentret eller psykologen i kvindernes hjem. En af kvinderne forklarer, hvordan besøget i hjemmet kan give de ansatte fra krisecentret og psykologen et klart billede af, hvordan kvinderne har det.

Man skal tage hjem til personen, når de flytter. Se, hvordan der ser ud hos personen. Der kan man også finde ud af nogle ting. Man kan hurtigt se, om der er rodet, om kvinden har problemer med at holde styr på det hele. Jeg havde det meget rodet (...) Og det kan godt være, at jeg havde haft brug for noget hjælp der på

den måde. I hvert fald bare en person, der kunne komme og rådgive mig om, hvad jeg havde brug for derhjemme, som jeg ikke selv var klar over. Det der med hjemturen. Det er ikke bare at blive sendt hjem og så færdig.

Den individuelle bistand, som kvinderne modtager i form af samtaler med ansatte fra krisecentret eller en psykolog, giver således meget støtte og hjælp. Samtidig fremhæver kvinderne dog, at det er vigtigt, at det er den *rigtige*, som taler med dem. Det er vigtigt, at personen har en specialiseret viden om vold. Herudover er der også kvinder, som flere gange under interviewet fremhæver, at de skal stoppe hos psykologen. De virker således yderst bevidste om, at deres tid hos psykologen er begrænset, og at de derefter må stå på egne ben.

DEN PROFESSIONELLE FAMILIE

Kvinderne beskriver som regel én person på krisecentret som den person, der har haft størst betydning for deres krisecenterophold og efterfølgende for efterværnet. Det er typisk den af de ansatte på krisecentret, som de har haft de bearbejdende samtaler med, eller psykologen. Den personlige kontakt og tilliden til personen beskrives som afgørende for den støtte, kvinden oplever, at hun har modtaget.

Kvinderne ved, at de ikke er personlige venner med personen, men er yderst klar over den faglige grænse imellem dem, da det er denne faglighed, som kvinden især finder en støtte i. Samtidig ved kvinderne, at det er dem selv, der skal opsøge krisecentret, når de har behov for råd og vejledning.

Ikke desto mindre fremhæver flere af kvinderne personalet fra krisecentret som en 'professionel familie'. Her kan de komme, både når de søger råd og vejledning, men også hvis de ønsker at drikke en kop kaffe.

Altså, det bliver på en måde en ekstra familie et eller andet sted i en periode af ens liv, og når det så er overstået, og man er blevet stærk nok til at komme videre, så kan man sagtens cutte forbindelsen uden at have dårlig samvittighed over det. Det er rigtig godt, der er ikke noget der. Man føler ikke, at man misbruger

dem eller skuffer dem, når man lige pludselig ikke kommer længere. Der er ikke noget i klemme noget sted, og det synes jeg er rigtig rart.

De frivillige indgår ikke i kvindernes bevidsthed på samme måde som de ansatte. På de krisecentre, hvor der er frivillige tilknyttet, nævner kvinderne til tider en eller to frivillige, som har været gode at snakke med under opholdet på krisecentret, men de har ikke samme betydning for kvinderne som de ansatte. Generelt mener kvinderne ikke, at de frivillige er lige så kompetente rent videnskabsmæssigt som de ansatte, ligesom det nævnes, at de frivillige ikke kommer dagligt på krisecentret. De kommer måske hver 14. dag, hvorfor det kan være svært at opbygge en tæt kontakt til dem. Det er interessant i den forbindelse, at kvinderne ofte nævner 'kemien' som relevant i forhold til de frivillige. Der er nogle frivillige, som er gode at snakke med, mens der er andre, som man helst undgår eller i hvert fald er ligeglad med. Når det kommer til de ansatte – og altså dem med faglig viden – nævnes 'kemien' ikke, hvilket tyder på, at det er et andet forhold, som findes mellem kvinderne og de frivillige sammenlignet med kvinderne og de ansatte.

De frivillige kunne jo være mig eller dig. De er her mere ... Der kan du snakke, og du kan læse lidt af, men du mærker meget hurtigt, hvem der er dygtige at snakke med. Men der er også stor forskel på de frivillige, nogle klunger du godt sammen med, og andre holder du dig lidt fra, men de frivillige har jeg også brugt rigtig meget. Altså, en fordel ved dem, som er ansat her, de ved jo en masse ting, som de andre ikke ved.

De frivillige varetager oftest udflugter og uformelle aktiviteter under efterværnet. Enkelte kvinder fortæller, at de ikke ønsker at deltage. Dette skyldes, at de mener, at opholdet på krisecentret er fortid, og de ønsker ikke at bruge tid med andre kvinder, som har boet på krisecentret, da de skal videre i deres liv. Andre fortæller, at visse arrangementer kun er for kvinder med børn, og da de ikke har mindre børn, kan de ikke deltage. I andre tilfælde undlader kvinderne at deltage, fordi de ikke føler, de magter det.

Det har jeg ikke haft overskud til, for jeg står alene med to børn, så det har ikke været nemt for mig, men de [børnene] har rigtig gerne villet det.

Andre deltager med glæde. De fleste krisecentre har et par arrangementer om året, og de er ofte noget, som kvinderne og især deres børn ser frem til, idet det giver et velkomment afbræk i hverdagen.

Jeg er altid med på turene. Både fordi det er dejligt for børnene at være sammen med en masse andre børn, som også kun har deres mor med. Og så fordi det er rart nok at komme ud og se, at der er andre mennesker og andre velfungerende, fordi ellers kan man godt have en ide om, at sådan noget [vold] kun sker i belastede familier.

Arrangementerne giver kvinderne mulighed for at komme ud og mødes med andre, som har boet på krisecenter. Flere kvinder fortæller, at det kan være positivt at ses med andre i samme situation, så man bekræftes i, at man ikke er alene. Samtidig giver det kvinderne en mulighed for at komme ud. Flere er enlige mødre, efter at de er gået fra manden. De kan til tider føle sig bundet til hjemmet, da de på den ene side ikke ønsker at aflevere børnene til manden, men på den anden side begrænser det deres muligheder for at komme ud, da børnene i så fald skal med.

Ud over især at stå for arrangementer i forhold til efterværnet, varetager frivillige på et krisecenter også krisecentrets møbellager, som nævnt i kapitel 3. Der er også andre krisecentre, som fremhæver, at det vil være positivt, hvis flere frivillige udførte praktisk hjælp til kvinder, som har behov for hjælp til eksempelvis at sætte lamper op og male, når de flytter i egen bolig.

NETVÆRK BLANDT VOLDSUDSATTE KVINDER

Nogle af kvinderne har lært en enkelt eller to at kende under deres ophold på krisecentret, som de stadig har kontakt med, men det er sjældent, at de har tætte venskaber med flere kvinder, som de boede sammen med. Flere fortæller, at det er en kaotisk fase, mens de bor på krisecentret, og at de i den periode ikke har overskud til at danne venskaber med andre.

Herudover bliver det også fremhævet, at kontakten til de andre kvinder primært byggede på det fællestræk, at de havde været udsat for vold, hvilket ikke er et positivt udgangspunkt at bygge et venskab op omkring. Kvinderne mødes dog ofte til de uformelle aktiviteter, som krisecentret arrangerer, hvor det er rart at høre, hvordan det går med de andre. Disse lejligheder til at mødes er også gode, idet kvinderne oplever, at de kan tale med hinanden på en anden måde, end de kan med andre mennesker på grund af den fælles forståelse, de har for hinandens livssituation.

På den ene side har kvinderne ikke lyst til, at venskaber med andre kvinder udsat for vold skal udgøre basis for deres sociale relationer, men på den anden side er der en særlig forståelse, som de finder hos hinanden. Dette er blandt andet årsagen til, at flere af kvinderne har tvetydige udmeldinger omkring, hvorvidt de ønsker at komme i en netværksgruppe med kvinder, der har været i et voldeligt forhold, som den følgende kvinde udtaler.

Det drejer sig om, at når to voldsramte kvinder bliver sat sammen, så er der en tryghed, og der er en forståelse, og der burde man kunne få koblet en anden voldsramt kvinde på, men en voldsramt, hvor det måske er sket for 15 år siden, som er kommet ud af den der spiral. Som kunne komme og tale med dig måske en gang om ugen eller hver 14. dag.

Kvinderne kan have svært ved at finde sig tilpas i en gruppe med flere kvinder på én gang, men flere fremhæver dog, at de gerne vil mødes med én anden kvinde, som de kan finde støtte hos og udveksle erfaringer med. Det samlede billede er, at kvinderne ønsker en kontakt, hvor de kan få svar på egne problemer og spørgsmål, uden at de bliver fastholdt i de erfaringer, der er med at have været udsat for vold. Mange oplever, at det netop er volden, som er temaet for mange møder, hvilket er en af årsagerne til, at de ikke ønsker at deltage i møderne.

'TILBAGEBETALING'

I forhold til at skulle koble kvinder to og to, som har været udsat for vold, kræver det, at kvinderne selv ønsker at deltage og lægge et engagement i projektet. Under interviewene fremgik det hurtigt, at mange af

kvinderne er så taknemlige for den støtte og hjælp, som de har modtaget på krisecentret og efterfølgende i efterværnet, at de selv ønsker at bidrage på den måde, som de nu kan. En af de interviewede kvinde, som har anden etnisk baggrund end dansk, bliver tit kontaktet af krisecentret. Dette sker, når de har en kvinde boende med anden etnisk baggrund end dansk, som gerne vil tale med en anden kvinde med anden etnisk baggrund end dansk, som er flyttet fra krisecentret, og som har klaret sig godt siden. En anden fortæller ligeledes, at hun har været inde på krisecentret efter fraflytningen og tale med en af kvinderne, som gerne ville tale med en, som klarede sig godt efter at være flyttet for sig selv. En tredje kvinde er i dag frivillig på krisecentret. Det kunne hun dog først blive to år efter, at hun var flyttet fra krisecentret, så krisecentret sikrer, at kvinderne kan klare sig selv og er afklaret med deres situation før, at de skal støtte de andre kvinder. Andre kvinder nævner, at de gerne ville hjælpe, men har (endnu) ikke gjort noget ved deres ønske.

KONTAKTEN TIL MYNDIGHEDERNE

Et andet punkt, som fremstår centralt i forhold til den hjælp og støtte, som kvinderne har behov for, både mens de er på krisecentret men også i tiden bagefter, er hjælp i forbindelse med den nødvendige kontakt til en lang række offentlige myndigheder. Kvinderne har behov for hjælp i forhold til en lang række af punkter. Dette er eksempelvis i forhold til at huske at få lukket en fælles bankkonto, hvem de skal kontakte ved kommunen for at informere om deres situation, hvor de kan søge om forskellige former for økonomisk hjælp. Samtlige kvinder fortæller, at de har mødt modstand fra de offentlige myndigheders side, og at de ikke kunne klare denne modstand uden krisecentrets hjælp. Fra interviewene fremgår det, at kvinderne finder en stor hjælp og trøst i, at krisecentret bakker dem op i forhold til de krav og ønsker, som de fremsætter over for myndighederne.

Jeg havde jo en lejlighed, da jeg flyttede fra krisecentret, så min støtte har mest bestået i, at jeg kunne komme her, når det hele var for meget, så har jeg kunnet komme og snakke med dem. Det har kørt på amtet, eller i statsforvaltning med samværsag, der har de [krisecentret] været gode til at tage med til møder og

været søde til at bistå mig i kampen med kommunen, for de [kommunen] mente jo, at jeg selv skulle betale for at være her [på krisecentret], og det er jo lidt svært, når jeg også har en husleje, jeg skal betale. Så sagde kommunen 'Så må du jo bare flytte hjem', men det kunne jeg ligesom ikke. Så på den måde har de fra krisecentret hjulpet meget.

Kvinderne føler ofte, at de ikke bliver taget seriøst eller lyttet til, når de har kontakt til myndighederne. Samtidig kan de have svært ved at formulere deres ønsker, da de ikke altid ved, hvad der kan lade sig gøre, og hvor de faktisk kan hente støtte og hjælp. Dette er krisecentret gode til at oplyse dem om. Endvidere oplever kvinderne, at de kan have svært ved at formulere deres ønsker, både da de ikke taler et 'myndighedssprog', og fordi de befinder sig i en sårbar situation, hvor de kan have svært ved at udtrykke sig.

Jeg har haft mange problemer med myndighederne, advokat og kommune. Havde jeg haft en som lederen, der gang på gang kunne have talt min sag og fortalt ud fra hendes oplevelser og erfaringer fra krisecentret, så var det måske blevet hørt på en anden måde. Når man er så berørt, som man er. Der gik jo lang tid, inden at man kunne tale om det uden at græde, for det er noget, som tager hårdt på en og går ud over ens børn. Så har man virkelig behov for at blive taget seriøst, men så nytter det ikke noget, at man dårligt kan formulere sig, fordi man græder og bliver ked af ingenting. Så er det godt at have en med, som har fulgt episoden.

En ansat eller en frivillig fra krisecentret er ofte med kvinderne som bisidder til møder med forskellige myndigheder. Når de deltager, oplever kvinderne en støtte, og at der i højere grad bliver lyttet til deres ønsker, da krisecentret bedre kan tale deres sag. Det er dog ikke udelukkende således, at kvinderne oplever, at krisecentret møder respekt fra myndighedernes side. Kvinderne fortæller ofte om situationer, hvor krisecentret har stået ved deres side, men stadigvæk er de ikke blevet hørt. En kvinde fortæller således, at kommunen krævede, at hendes børn skulle starte i skolen nær krisecentret på trods af, at det var lige før sommerferien, og

børnene var ikke klar til at komme i skole igen, efter at de var flyttet til krisecentret.

Og det kunne være undgået, hvis lederen kunne have talt med kommunen, for hendes kendskab til børnene var så godt allerede der, at det kunne hun sagtens have sagt, at det var de slet ikke klar til. Hvilket hun også gjorde, men det bliver ikke hørt. Så der kunne godt være nogle instanser, som tog dem lidt mere seriøst, når der sidder nogle, der har med mennesker at gøre, som har problemer. De [på krisecentret] kan sætte sig ind i det, det kan andre mennesker jo ikke, så de ved, hvad der kan lade sig gøre, og hvad der ikke kan. Der sker nogle tiltag, når man er her, som jeg ikke synes er specielt hensigtsmæssige.

Kvinderne nævner utallige eksempler på, hvordan de fandt stor støtte i krisecentrets hjælp i forhold til kontakten til myndighederne. Det er dog ikke kun i forhold til den konkrete kontakt til myndighederne, at kvinderne oplever store frustrationer, og at de bliver mødt med manglende forståelse. Det er også i forhold til den måde, som lovgivningen er konstrueret på. Specielt nævnes sager om forældremyndighed og om samværsrettigheder som vanskelige. For det første fordi de under sagerne kan komme til at vente i samme lokale som den voldsudøvende mand før mødet med myndighederne. For det andet fordi de ikke mener, at lovgivningen tager højde for deres situation.

Det er derfor, at efterværn er så vigtigt. Det er måske vigtigere, end det nogensinde har været før. Fordi systemet fungerer ikke, og det vil sige, at hvis du er oppe imod et system, som ikke fungerer, så har de fleste ikke en jordisk chance. Så hvis du skal kunne overleve rent psykisk og stadig skulle kunne være der for dine børn, hvad skulle du så gøre, hvis du ikke havde et efterværn, hvis du ikke havde nogen, som kunne bakke dig op og kunne støtte dig. Så ville du være fortabt, og det er virkelig skræmmende.

Kvinderne oplever hjælp og støtte fra krisecentrets side, men de efterspørger også mere hjælp. De vil gerne have endnu bedre indsigt i, hvor-

dan de offentlige myndigheder og lovgivningen fungerer, således at de er bedre i stand til at varetage deres egen sag⁹.

KVINDERNES ØKONOMISKE SITUATION

Et sidste emne, som fylder meget i kvindernes beretninger omkring deres ophold på krisecentret og særligt tiden efter, er deres økonomiske situation. Alle kvinder fortæller, at det har været en økonomisk byrde for dem at flytte på krisecenter og særligt de følger, som det har. Der har eksempelvis ofte været udgifter til kost og logi under krisecenteropholdet ved siden af udgifterne til den gamle bolig. Efter fraflytningen fra krisecentret har kvinderne ofte måttet anskaffe sig ny bolig, købe ting til boligen, betale udgifter til advokatbistand og psykologbistand.

Vi står meget dårligere økonomisk end mange andre, og det vil sige, at man ikke har midlerne til at betale for den hjælp, som man måske har brug for. Og samtidig er der også rigtig mange, som ikke har råd til at have en god advokat, fordi man ikke kan få økonomisk hjælp hos krisecentret til at få en advokat. Jeg har søgt alle eksisterende fonde for hjælp til at betale mine advokatregninger. Der er ingen, som har villet hjælpe mig. Alle har svaret, at jeg falder uden for kategorien. Så kan du få en igennem gratis advokatbistand, men du skal have en, som har kendskab til vold, ellers har du ikke en chance. Det, synes jeg, mangler i efterværnet. Der burde være noget hjælp til, at du får en ordentlig advokat.

Kvinderne ønsker bedre hjælp til at klare de økonomiske udgifter, således at det i hvert fald ikke er en faktor, som kan fraholde dem fra enten at flytte fra den voldelige mand eller få dem til at flytte tilbage. En af kvinderne foreslår, at det er mændene, som skal betale for, at kvinderne flytter på krisecentret. Andre foreslår, at kommunerne i højere grad går ind og støtter i forhold til betalingen af krisecenteropholdet. Desuden

9. Danner har udarbejdet en mappe kaldet 'Farvel fra Danner', der indeholder en hel del af de informationer, kvinden har dog ikke boet på Danner, og hun kender derfor ikke mappen.

nævner mange, at det ville have stor betydning, hvis det var lettere at søge om økonomisk bistand til advokat- og psykologhjælp, efter at kvinder har boet på krisecenter.

Man anerkender vold, men så anerkender man alligevel ikke følgerne. Og det synes jeg er skræmmende, for følgerne kan vare i 20 år efter, hvis man ikke bliver hjulpet ud af situationen, også økonomisk, eller tilbage på arbejdsmarkedet. Men det gør man jo ikke.

Et par af kvinderne nævner, at de siden deres krisecenterophold flere gange har været noteret som dårlige betalere, og det vil følge dem i mange år efter deres beslutning om at gå fra manden.

SAMMENFATNING PÅ KVINDERNES OPLEVELSER

Sammenfattende kan vi konstatere, at de fleste kvinder har en lang bearbejdningsfase, hvor der er stor forskel på, hvor lang tid det tager for den enkelte at bearbejde den vold, hun har været udsat for, og de omstændigheder, der var omkring volden. Vi møder kvinderne på et punkt, hvor de befinder sig på den anden side af krisecenteropholdet, og kvinderne lever et liv, hvor de har det bedre end i tiden før krisecentret. Det betyder dog ikke nødvendigvis, at de har det godt, og slet ikke, at de har overskud, men det betyder, at de er undervejs.

Kvinderne har mange ting, som de kæmper med i deres hverdag som resultat af, at de er gået fra den voldsudøvende mand. Nogle kvinder har stadig retssager kørende, nogle forsøger at komme på fode igen økonomisk, og nogle forsøger at udglatte følgerne for deres børn. Det er således tydeligt, at et krisecenterophold – eller snarere det, som det er udtryk for: At en kvinde går fra sin voldsudøvende mand – har konsekvenser, som rækker langt ud over krisecenteropholdet.

Af interviewene fremgår det desuden, at kvinderne oplever, at de ville være langt dårligere stillet, hvis de ikke havde haft mulighed for at være i efterværn. De er glade for den støtte og opbakning, de har modtaget. Især fremhæves de bearbejdende samtaler som positive og den bisidderolle, som krisecentret ofte har varetaget i forhold til kontakten med myndighederne. Kvinderne oplever, at de har fået den støtte, som

de havde behov for, men samtidig kunne de godt bruge mere hjælp. Dette behov for yderligere hjælp gør sig især gældende, da de oplever, at der er en mangel på forståelse for deres situation i det omgivende samfund.

Det er især fagligheden i efterværnet, som kvinderne værdsætter. At de ansatte ved, hvad de taler om, og kan give kvinderne nogle specifikke handlingsanvisninger. Samtidig lægges der vægt på betydningen af at få psykologbistand og socialrådgiverbistand, som kan hjælpe kvinden i kontakten med myndighederne eller forklare brevene fra kommunerne, og en jurist, som kan føre kvindernes sag eller i det mindste give kvinderne nogle særlige råd, som de kan bruge i de sager, som de må føre.

Alle kvinderne sætter pris på efterværnet. Det skal dog bemærkes, at interviewene er foretaget med kvinder, som *har* modtaget efterværn. Der er en række af kvinder på de danske krisecentre, som ikke modtager efterværn. Der er krisecentre, som ikke har et tilbud om efterværn, krisecentre, som kun har tilbud til særlige grupper, og kvinder, som af den ene eller anden grund ikke tager imod tilbuddet. En af kvinderne fremhæver, at det er vigtigt at gøre en indsats for at motivere kvinderne til at modtage efterværnet:

Efterværn er en af de bedste ting, så man skal gøre meget klart for kvinderne, at det tilbud er der. Og det er også fedt her [på krisecentret], at de laver opsøgende arbejde, for det er jo ikke alle kvinder ... De siger: 'Ja, selvfølgelig', men så når de kommer væk, så er de et helt andet sted. Ring og hør, hvordan de har det. Spørg dem, om det går godt. Nogle gange skal man lige ryste dem, for de er jo i en chokfase eller i en krise. Man har jo siddet i den der onde cirkel i mange år, og tankerne kører hele tiden: 'Hvordan klarer jeg det her? Det gør jeg jo ikke. Jeg bliver nødt til at vende tilbage til det gamle, de trykke rammer, der ved jeg, hvad jeg har. Jeg ved ikke, hvad jeg får'. Få dem til at sætte nogle tanker i gang og få øjnene op for, at de er meget mere værd.

SAMMENFATNING OG ANBEFALINGER

Rapporten har to linjer, som i fællesskab danner udgangspunkt for en opstilling af perspektiver for et fremtidigt arbejde med et efterværn for voldsudsatte kvinder. Den første linje er beskrivelsen af det efterværn, som findes i tilknytning til krisecentrene. Det vil sige den kvantitative undersøgelse, der er beskrevet i kapitel 2, samt den kvalitative undersøgelse af fem forskellige krisecentre, baseret på interview med ledere, ansatte og frivillige fra krisecentrene, samt kommunale medarbejdere og frivillige fra Kvindenetværket Dansk Røde Kors. Denne del er beskrevet i kapitel 3. Den anden linje er kvindernes erfaringer med at modtage efterværn, som er beskrevet i kapitel 5, hvor der redegøres for erfaringer fra tiden, hvor kvinden boede i krisecentret, og tiden efter. Tiden i krisecentret anses i denne sammenhæng for en væsentlig baggrund for igangsættelsen af efterværnet og for efterværnets funktion. Både beskrivelsen af krisecentrenes tilbud og beskrivelsen af kvindernes erfaringer tager udgangspunkt i en forståelse af det at være udsat for vold som en traumatisk krise, se kapitel 4.

ANBEFALINGERNE TAGER UDGANGSPUNKT I UNDERSØGELSENS RESULTATER

Som man kunne forvente, er der samlet set en stor overensstemmelse mellem krisecentrenes tilbud og kvindernes erfaringer. Overensstemmelsen handler ikke kun om, at kvinderne 'bare' tager imod det, de får, den handler også om, at krisecentrenes tilbud må betegnes som særdeles velegnede til at imødekomme kvindernes behov, når man beskriver behovet forstået ud fra forståelsen af en traumatisk krise.

TRYGHED I KONTAKTEN ER DEN FØRSTE MILEPÆL

Krisecentrenes første møde med kvinden, hvor der lyttes, forstås, svares og ikke stilles spørgsmål med krav om at handle 'fornuftigt', er den rigtige måde at gøre det på, når målet er at få kontakt med en kvinde, der finder sig i en kaotisk reaktionsfase. Uanset hvordan krisecentret i øvrigt fungerer, bliver det i langt de fleste tilfælde en positiv oplevelse for kvinden. Det at blive forstået, at få lov til at fortælle og at kunne gøre det flere gange er ubetinget positivt og skaber den tillid i kontakten, som senere bliver styrende i hele forløbet under opholdet og efterværnet. I den forbindelse nævnes de frivillige også som gode samtalekontakter, selvom det bliver mindre intenst, da de frivillige kommer sjældnere i krisecentret.

Trygheden i kontakten med lederen eller kontaktpersonen i krisecentret er den første milepæl for det senere efterværnsarbejde. Flertallet af de interviewede kvinder taler om lederen/kontaktpersonen som en person, der fortsat har betydning for det gode liv, de håber at nå frem til. Mange fortæller da også, at det fortsat er hende, de kontakter, når der er konkrete ting, de mangler råd og vejledning omkring, eller når de har brug for en snak, hvor de kan møde anerkendelse. Kvinderne giver samtidigt udtryk for, at de godt ved, at der ikke er tale om et personligt venskab, men derimod en professionel relation, som de er glade for. Denne forståelse kan ses som et udtryk for, at krisecentrenes ansatte har lavet et godt arbejde. Denne relation er også en væsentlig forudsætning for, at det kan lade sig gøre, at kontakten efter fraflytningen i langt de fleste tilfælde sker på kvindens initiativ.

Det anbefales, at kvinderne ved henvendelsen fortsat bliver mødt på den måde, at der bliver lyttet, svaret relevant og formidlet til kvinderne, at de er 'normale', mens deres livssituation ikke er normal.

PSYKOLOGSAMTALER

Et andet fællestræk er, at kvinderne i mange tilfælde får hjælp til at få kontakt til en psykolog, hvor de kan få en række samtaler. Hvis man ser på forløbet, som det beskrives i teorien om traumatiske kriser, jf. kap.4, kommer psykologsamtalerne i de fleste tilfælde ind som en del af den fase, hvor kvinden bearbejder de traumer, det har givet hende at være udsat for vold. Ligeledes kan hun arbejde på at få et bedre selvværd, hvor hun kan forstå, at 'det ikke er mig, der er et dårligt menneske eller et menneske, der ikke er noget værd. Det er det liv, jeg har levet, der har fået mig sat i den position'. Psykologsamtalerne er blevet finansieret på forskellig vis for de kvinder, vi har interviewet, for eksempel via kommunen, via en forsikring, via særlige puljemidler og senest via midler fra satspuljen for kvinder fra de krisecentre, der er med i servicestyrelsens projekt om forstærket indsats for kvinder og børn på krisecentre. Psykologsamtalerne er vigtige for kvinderne, så de kan få sat deres erfaringer med at være udsat for vold på plads og finde vej til et nyt (og forhåbentligt bedre) liv. Enkelte kvinder har dog ikke haft psykologsamtaler, i et enkelt tilfælde har kvinden ikke ment, hun havde brug for det, mens det i andre tilfælde har handlet om, at det ikke er lykkedes at få etableret en gratis psykologhjælp, for eksempel fordi kvinden ikke har nogen børn med på krisecentret. Her skal det specielt nævnes, at det for et af de fem undersøgte krisecentre er kommunen, som er ansvarlig for efterværnet. I denne kommune forudsættes det, at der bliver gennemført en § 50-undersøgelse efter serviceloven af børn og familie, for at de kan gives en hjælp. Det betyder for det første, at der skal være børn i familien, for det andet, at børnenes far skal give tilladelse til undersøgelsen (såfremt han har del i forældremyndigheden), og for det tredje, at familien bliver 'en børnesag' i socialforvaltningen. Hvis der er andre problemer i forbindelse med børnene, er det selvfølgelig i orden. Men hvis det eneste er, at børnene skal have bearbejdet deres erfaringer med at overvære vold mod deres mor og med at leve i en familie, hvor mor bliver udsat for vold, kan det i nogle tilfælde næsten føles krænkende. Vi har ikke hørt noget

negativt om psykologsamtalerne, hverken fra kvinderne eller fra krisecentrenes ansatte og frivillige.

Det anbefales, at der arbejdes for at etablere en ret til, at voldsudsatte kvinder kan få betalt for samtaler hos en psykolog som hjælp til at bearbejde erfaringerne med vold. Herunder at det sikres, at der også er tilbud til kvinder, der ikke har børn med i krisecentret, og at et tilbud til børnene ikke forudsætter, at den voldsudøvende far giver tilladelse til, at der sættes behandling i gang.

KONTAKT TIL MYNDIGHEDERNE

Den tredje ting, der skal nævnes, er hjælp til kontakt med diverse forskellige myndigheder, herunder hjælp som bisidder og henvisning til såvel juridisk som økonomisk vejledning. Det er svært at få et klart overblik over, hvad der sker på dette område. Vi ved, at der hjælpes, henvises, 'bisiddes' med videre, men vi ved samtidigt, at kvinderne ofte føler sig hjælpeløse netop på disse felter. En del krisecentre bruger frivillige til at løse nogle af disse opgaver, og i et vist omfang er det også muligt, men det kan være tidskrævende og dermed også svært at finde folk, der kan påtage sig opgaven. Noget andet er, at det også er et område, hvor det vil være relevant at have meget viden om alle de forskellige forhold. På krisecentret vil de ansatte/lederen have viden om, hvad man kan kalde det første niveau i den nødvendige hjælp, men når der er brug for specialister, er der brug for mere specifikke fagpersoner. Danner er gået ind i opgaven på den måde, at den enkelte kvinde har en kontaktperson under opholdet, og efter opholdet vil det forsat være den ansatte, der er hendes kontakt. De mere specifikke spørgsmål henvises til andre ansatte ved Danner, som har specialistviden. I et stort krisecenter kan dette være en mulighed, men de små centre vil ikke kunne finansiere ansatte specialister. Det er svært at vide præcist, hvor meget direkte hjælp der skal gives på dette område, hvor meget der skal henvises, og hvor meget der skal betales. Dansk Røde Kors har et kvindenetværk, hvor der er intens kontakt mellem en bestemt frivillig og den voldsudsatte kvinde, hvor bisidderrollen blandt andet er en del af funktionen. Vi har ikke så mange informationer om, hvordan det fungerer, men tror ikke, der kan være tale

om nogen selvstændig funktion, der vil altid være tale om et supplement til anden – eventuelt mere fagligt baseret – rådgivning og vejledning¹⁰.

Det anbefales, at der udarbejdes mere systematiske retningslinjer for hjælp til kontakt med forskellige offentlige instanser. Én mulighed kunne være en bog, der redegjorde for de forskellige instanser, og for hvordan de kunne kontaktes, suppleret med lokale lister med relevante personer, der kan kontaktes.

UNDERVISNING AF FAGLIGT PERSONALE

Sådanne retningslinjer kunne også danne udgangspunkt for undervisning af det faglige personale, som de voldsudsatte kvinder møder, når de henvender sig til diverse faglige instanser. Der er fortsat mange fagpersoner, der kun har en begrænset viden om vold, og som derfor ikke altid er i stand til at reagere på den mest hensigtsmæssige måde¹¹.

Det anbefales, at der udarbejdes et helt enkelt – eventuelt netbaseret – undervisningsmateriale om vold. Hvad vold i nære relationer er, hvordan vold påvirker den, der udsættes for vold, og hvad der får voldsudøveren til at være voldelig, samt retningslinjer for relevant faglig handlen.

ØKONOMI

Flere kvinder nævnte, at de havde store økonomiske vanskeligheder. Dels fordi de var sygemeldte og eventuelt havde mistet deres arbejde, med de økonomiske følger, det har. Dels fordi skilsmisse og fraflytning fra fælles bolig giver en række omkostninger, herunder at der er en hel del kvinder, der ikke får noget (eller i hvert fald ikke ret meget) indbo med sig.

10. Danner har udarbejdet 'Farvel fra Danner', der på en række områder vil kunne danne grundlag for et sådant arbejde.

11. LOKK har allerede en 'værktøjskasse' til sagsbehandlere og politi vedrørende voldsudsatte kvinder med anden etnisk baggrund end dansk.

Det anbefales, at voldsudsatte kvinder får mulighed for at få økonomisk støtte til at få sig etableret i egen bolig, herunder at man overvejer, om der kunne oprettes en fond, hvorfra der (efter ansøgning) kunne søges om midler. Både midler, der ligger under grænsen for, hvad der skal oplyses til skattevæsnet (når der er mindre behov) og med mulighed for at bevillige større midler, når det er relevant.

I forbindelse med omtale af de økonomiske problemer nævner flere kvinder, at de har modtaget møbler og indbo enten fra krisecentrets eget depot eller via andre depoter i byen. Alle er positive over for den mulighed. Tilsyneladende er det for de fleste i orden, at det er brugte ting, som jo så kan skiftes ud, når kvinderne får råd til det. Nogle kvinder flytter rent faktisk fra krisecentret til en egen bolig, hvor de hverken har gardiner, møbler, køkkenting eller andet indbo. Det er nærmest uoverstigeligt at købe alle disse ting, så en gratis ordning, hvor man kan modtage genbrugsting, er en mere fremkommelig løsning.

Det anbefales, at man i tilknytning til alle krisecentre (eller i alle byer) etablerer en ordning, så de voldsudsatte kvinder har mulighed for uden udgifter at modtage møbler, indbo med videre, når de flytter i egen bolig.

NETVÆRK

Når det handler om de sociale aspekter af efterværnet, er undersøgelsens resultater svagere. Kvinderne virker ikke særligt optagede af at danne nye venskaber eller at få nye netværksgrupper. Flere siger direkte, at de ikke magter det, det er for krævende, når man har det svært. Under opholdet i krisecentret er der en del, der lærer en enkelt anden kvinde at kende, som de bevarer en kontakt med efter fraflytningen. Andre nævner, at når de deltager i krisecentrets sociale arrangementer for fraflyttede kvinder, er det dejligt at være sammen med andre voldsramte kvinder, fordi man umiddelbart taler sammen på en anden måde. Alligevel siger de fleste, at de ikke er interesseret i grupper sammen med andre kvinder udsat for vold, da de ikke ønsker at forblive i en position, hvor det er vold, der er hovedtemaet. De nævner også, at bortset fra volden kan kvinderne være meget forskellige, og normalt vil man vælge venner efter fælles interesser, engagement eller lignende. Endvidere tager de fat i, at det kan nedsætte livslysten og engagementet i livet, hvis man hele tiden skal høre andre

mennesker fortælle om deres problemer. Netværksgrupper uden fast tidsplan, uden faglig ledelse og uden andre specifikke formål end at tale om volden og lære hinanden at kende virker derfor ikke som nogen god ide. Alligevel kan der rent fagligt godt være noget rigtigt ved at have netværksgrupper. Det er godt at høre, hvordan andre helt almindelige mennesker tackler deres vanskeligheder, men såfremt netværksgrupper fortsat skal være en god idé, bør organiseringen nok ændres.

Det anbefales, at der etableres netværksgrupper med relevant professionel ledelse, og at gruppen organiseres, så den varer en kortere periode og har et specifikt indhold, der ikke kun er relateret til vold, men også til det liv uden vold, så kvinderne er bedre rustede til et nyt liv uden vold.

SOCIALE ARRANGEMENTER

De sociale arrangementer, som krisecentrene og Kvindenetværket Dansk Røde Kors står for, skal også nævnes. Enkelte af de interviewede kvinder deltager ikke i arrangementerne, enten fordi de ikke har lyst (en enkelt), eller fordi de ikke synes, de magter det (en enkelt). De øvrige deltager med glæde i arrangementerne. Især fremhæves det, at det er en god fornemmelse at møde de andre kvinder fra samme krisecenter, ligesom det er godt at være sammen med andre voksne, der også er alene med børnene. Desuden fremhæves det, at det er en god oplevelse for børnene. Dels fordi børnene nyder samværet med andre børn, og dels fordi børnene på den måde får nogle oplevelser, som kvinden ikke selv ville være i stand til at give børnene.

Det anbefales, at der (fortsat) afholdes sociale arrangementer for kvinder og børn, efter de er flyttet i egen bolig fra krisecentret.

SIKKERHED

Det sidste, der skal nævnes i denne gennemgang, er spørgsmålet om kvindernes sikkerhed. Der er ikke gjort særligt meget ud af dette spørgsmål undervejs i rapporten, men det bliver nævnt af flere kvinder i interviewene. Der tales om, at de har fået sikre rum i deres lejligheder, hvor

de skal gå ind, hvis den tidligere samlever opsøger dem, der tales om pansrede vinduer, så den tidligere samlever ikke kan trænge ind, og der tales om overfaldsalmer. Flere kvinder har sådanne installationer. Der er tale om noget, som sættes i værk af det lokale politi, og indtrykket fra interviewene er, at der er stor forskel på praksis i de forskellige politikredse/regioner. Det ville være hensigtsmæssigt at få et overblik over, hvor mange af den slags arrangementer der findes, hvad de koster, og hvad der skal til, for at det bliver sat i værk. Ifølge LOKK's Årsstatistik, 2009 (Barlach & Stenager, 2010) var der 121 kvinder, der anmodede om en overfaldsalarm, heraf 79 kvinder, der fik en overfaldsalarm. Interviewene giver det indtryk, at det betyder en hel del for de kvinder, der har for eksempel overfaldsalarm og pansrede vinduer, så det kunne være et tilbud, som skulle udbygges.

Det anbefales at undersøge og derefter udbygge de forskellige individuelle tilbud om beskyttelse mod vold, som igangsættes via politiet.

LITTERATUR

- Barlach, L. & Stenager, K. (2010): *LOKK årsstatistik 2009. Kvinder og børn på krisecenter*. København: Servicestyrelsen.
- Caplan, G. (1964): *Principles of Primary Prevention*. New York: Basic Books.
- Christensen, E. & Koch-Nielsen, I. (1992): *Vold ude og hjemme*. København: Socialforskningsinstituttet. Rapport 92:04.
- Cullberg, J. (1992): *Krise og udvikling*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Cullberg, J. (1995): *Dynamisk psykiatri i teori og praksis*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Dansk Røde Kors (2010): *Kvindenetværket i Dansk Røde Kors. Projektbeskrivelse, februar 2010*. Dansk Røde Kors.
- Dansk Røde Kors (2010): *Farvel fra Danner*. København: Danner.
- Helweg-Larsen, K. & Frederiksen, M.L. (2007): *Mænds vold mod kvinder – Omfang, karakter og indsats mod vold*. København: Statens Institut for Folkesundhed.
- Helweg-Larsen, K. & Frederiksen, M.L. (2008): *Vold mod mænd, omfang og karakter*. København: Statens Institut for Folkesundhed.
- Kronborg, P. (2005): *Man kan ikke blive stærk så hurtigt – erfaringer fra efterværn for børn og deres mødre på krisecenter*. København: Boligfondens krisecenter.
- Kvinderådet (2005): *Det Nationale Voldsobservatorium – et samarbejde om bekæmpelse af mænds vold mod kvinder*. København: Jespersen Offset.

- Mørck, Y. (2010): *Styrkelse af empowerment- og integrationsindsatser for etniske minoritetskvinder – En evalueringsrapport*. Roskilde. RUC.
- Rambøll Management (2005): *Ligestillingsafdelingen. Evaluering af handlingsplanen til bekæmpelse af vold mod kvinder*. København: Rambøll Management.
- Witting, S. & Christensen, S.S. (2008): *Tiden efter. En vidensindsamling om behovet for udslusning ved udflytning fra krisecentre*. København: Kvindehjemmet (www.kvindehjemmet.dk).

SFI-RAPPORTER SIDEN 2009

SFI-rapporter kan købes eller downloades gratis fra www.sfi.dk. Enkelte rapporter er kun udkommet som netpublikationer, hvilket vil fremgå af listen nedenfor.

- 09:01 Christensen, E., Kristensen, L.G. & Baviskar, S.: *Børn i Grønland. En kortlægning af 0-14-årige børns og familiers trivsel.* 145 s. ISBN 978-87-7487-923-7. Kr. 150,00.
- 09:02 Christensen, E., Kristensen, L.G. & Baviskar, S.: *Kalaallit nunaanni meeqqat. Meeqqat 0-imiit 14-it ilanngullugit ukiullit ilaqutarillu atugarissaarnerannik misissuineq.* 172 s. ISBN: 978-87-7487-924-4. Kr. 150,00.
- 09:03 Deding, M. & Filges, T.: *Danske lønmodtageres arbejdstid. En registeranalyse baseret på lønstatistikken.* 160 s. 978-87-7487-925-1. Kr. 160,00.
- 09:04 Thuesen, F., Schademan, H.K., Jensen, S., Holt, H. & Høst, A.: *A-kasserne og den aktive beskæftigelsespolitik.* 216 s. ISBN: 978-87-7487-928-2. Kr. 220,00.
- 09:05 Larsen, B. & Høgelund, J.: *Handicap og beskæftigelse. Udviklingen mellem 2002 og 2008.* 98 s. ISBN: 978-87-7487-927-5. Kr. 100,00
- 09:06 Ellerbæk, L.S. & Graversen, B.K.: *Evaluering af jobcentrenes ligestillingsindsats.* 80 s. ISBN: 978-87-7487-929-9. Kr. 80,00.

- 09:07 Bengtsson, S. & Røgeskov, M.: *At skabe netværk. En evaluering af 22 socialpsykiatriske projekter i 15M-puljen*. 132 s. ISBN: 978-87-7487-930-5. Kr. 130,00.
- 09:08 Andersen, D. & Järvinen, M.: *Skadesreduktion i praksis. Behandlingstilbud til opiatmisbrugere i København*. 214 s. ISBN: 978-87-7487-931-2. Kr. 210,00.
- 09:09 Bengtsson, S. & Cayuelas Mateu, N.: *Beskyttet beskæftigelse. En kortlægning*. 118 s. ISBN: 978-87-7487-932-9. Kr. 110,00.
- 09:10 Deding, M. & Gerstoft, F.: *Børnefattigdom i Danmark 2002-2006*. 58 s. ISBN: 978-87-7487-933-6. Kr. 60,00.
- 09:11 Holt, H., Hvid, H., Grosen, S.L. & Lund, H.L.: *It, køn og psykiske arbejdsmiljø i administrativt arbejde*. 180 s. ISBN: 978-87-7487-935-0. Kr. 180,00.
- 09:12 Bengtsson, T.T. & Jakobsen, T.B.: *Institutionsanbringelse af unge i Norden. En komparativ undersøgelse af lovgrundlag, institutionsformer og udviklingstendenser*. 318 s. ISBN: 978-87-7487-936-7. Kr. 300,00.
- 09:13 Heltberg, T.: *Den sociale stofmisbrugsbehandling. De frivillige organisationers perspektiv. Del 1*. 228 s. ISBN: 978-87-7487-940-4. Netpublikation.
- 09:14 Sørensen, M., Skov, D., Ellersgaard, C.H., Larsen, A.G. & Stamer, N.B.: *Den sociale stofmisbrugsbehandling. Brugernes og de pårørendes perspektiv. Del 2*. 480 s. ISBN: 978-87-7487-941-1. Netpublikation.
- 09:15 Andersen, D.: *Den sociale stofmisbrugsbehandling. Behandlingstilbud og metoder. Del 3*. 308 s. ISBN: 978-87-7487-942-8. Netpublikation.
- 09:16 Sørensen, M.: *Den sociale stofmisbrugsbehandling. Kvalitetsudvikling og kvalitetsstandarder. Del 4*. 216 s. ISBN: 978-87-7487-943-5. Netpublikation.
- 09:17 Andersen, D. & Skov, D.: *Den sociale stofmisbrugsbehandling. Visitation og sagsbehandling. Del 5*. 294 s. ISBN: 978-87-7487-944-2. Netpublikation.
- 09:18 Sørensen, M. & Pedersen, K.B.: *Den sociale stofmisbrugsbehandling. Resultater af behandlingen. Del 6*. 268 s. ISBN: 978-87-7487-945-9. Netpublikation.
- 09:19 Benjaminsen, L., Andersen, D. & Sørensen, M.: *Den sociale stofmisbrugsbehandling i Danmark. Hovedrapport*. 397 s. ISBN: 978-87-7487-946-6. Kr. 400,00.
- 09:20 Bach, H.B.: *Lediges motivation og forsørgelse. Lediges forsørgelse 2 år efter interview om jobmotivation*. 55 s. ISBN: 978-87-7487-947-3. Kr. 55,00.
- 09:21 Larsen, B., Jonassen, A.B. & Høgelund, J.: *Personer med handicap. Helbred, beskæftigelse og førtidspension 1995-2008*. 111 s. ISBN: 978-87-7487-948-0. Kr. 110,00.

- 09:22 Jørgensen, M.: *En effektmåling af efterlønsreformen af 1999. Reformens betydning for arbejdsudbuddet*. 194 s. ISBN: 978-87-7487-949-7. Kr. 200,00.
- 09:23 Deding, M. & Olsson, M.: *Hverdagsliv for 11-årige børn med anden etnisk baggrund end dansk. Resultater fra SFT's forløbsundersøgelser af årgang 1995*. 105 s. ISBN: 978-87-7487-950-3. Kr. 100,00.
- 09:24 Egelund, T., Christensen, P.S., Jakobsen, T.B., Jensen, T.G. & Olsen, R.F.: *Anbragte børn og unge. En forskningsoversigt*. 255 s. ISBN: 978-87-7487-951-0. Kr. 250,00.
- 09:25 Benjaminsen, L.: *Hjemløsbed i Danmark 2009. National kortlægning*. 139 s. ISBN: 978-87-7487-952-7. Kr. 140,00.
- 09:26 Knudsen, L.: *Børn og unge anbragt i slægten. En sammenligning af slægtsanbringelser og anbringelser i traditionel familiepleje*. 169 s. ISBN: 978-87-7487-953-4. Kr. 170,00.
- 09:27 Nielsen, A.A. & Christoffersen, M.N.: *Børnehavens betydning for børns udvikling. En forskningsoversigt*. 101 s. ISBN: 978-87-7487-954-1. Kr. 100,00.
- 09:28 Schmidt, G., Graversen, B.K., Jakobsen, V., Jensen, T.G. & Liversage, A.: *Ændrede familiesammenførselsregler. Hvad har de nye regler betydet for pardannelsesmonstret blandt etniske minoriteter?* 189 s. ISBN: 978-87-7487-955-8. Kr. 190,00.
- 09:29 Bengtsson, S., Heidemann, J., Jensen, T.G., Tange, J. & Wolff, E.S.: *Kortlægning af de særlige dagtilbud til børn efter § 32. En status to år efter kommunalreformen*. 143 s. ISBN: 978-87-7487-957-2. Kr. 140,00.
- 09:30 Schademan, H.K., Holt, H., Jensen, S. & Weatherall, C.D.: *Virksomheders sociale engagement. Årbog 2009*. 185 s. ISBN: 978-87-7487-958-9. Kr. 190,00.
- 09:31 Bach, H. & Milhøj, A.: *Review af Arbejdsmarkedsstyrelsens survey om rekruttering*. 94 sider. ISBN: 978-87-7487-959-6. Kr. 100.
- 10:01 Henriksen, A.C.: *Coaching af sygedagpengemodtagere. En pilotundersøgelse med eksperimentelt design*. 69 sider. ISBN: 978-87-7487-961-9. Kr. 70,00.
- 10:02 Lausten, M., Mølholt, A.-K., Hansen, H. & Jensen, V.M.: *Introduktion til dialogprojektet. Dialoggruppe – om forebyggelse som alternativ til anbringelse. Delrapport 1*. 97 sider. ISBN: 978-87-7487-962-6. Kr. 100,00.
- 10:03 Christensen, E.: *Grønlandske børn i Danmark*. 87 sider. ISBN: 978-87-7487-963-3. Kr. 90,00.

- 10:04 Henriksen, A.C.: *Veje til beskæftigelse. En kvalitativ undersøgelse af indsatser over for ikke-arbejdsmarkedsparate kontanthjælpsmodtagere.* 132 sider. ISBN: 978- 87-7487-964-0. Kr. 130,00.
- 10:05 Gensby, U. & Thuesen, F.: *På vej mod job efter en arbejdsskade. En evaluering af arbejdsskadestyrelsens Fastboldelsescenter.* 128 sider. ISBN: 978-87-7487-965-7. Kr. 120,00.
- 10:06 Egelund, T., Jakobsen, T.B., Hammen, I., Olsson, M. & Høst, A.: *Sammenbrud i anbringelser af unge. Erfaringer, forklaringer og årsagerne bag.* 376 sider. ISBN: 978-87-7487-966-4. Kr. 375,00.
- 10:07 Bach H.B. & Henriksen A.C.: *Gravidens sygefravær.* 126 sider. ISBN: 978-87-7487-967-1. Kr. 130,00.
- 10:08 Bach H.B.: *Gravid og Fængselsbetjent.* 36 sider. ISBN: 978-87-7487-968-8. Netpublikation.
- 10:09 Madsen, M.B, Holt, H., Jonassen, A.B. & Schademan, H.K.: *Kvinder og mænd i den offentlige sektor. Karrieremønstre, lederønsker og ledermuligheder.* 274 sider. ISBN: 978-87-7487-969-5. Kr. 270,00.
- 10:10 Larsen, M.: *Lønforskelle mellem kvinder og mænd i 2007. Analyser for lønkommissionen.* 86 sider. ISBN: 978-87-7487-970-1. Kr. 90,00.
- 10:11 Thuesen, F.: *Ledelsen og motivation i den offentlige sektor. Et litteraturstudium.* 100 sider. ISBN: 978-87-7487-971-8. Kr. 100,00.
- 10:12 Deding, M. & Holt, H. (red.): *Hvorfor har vi lønforskelle mellem kvinder og mænd? En antologi om ligeløn i Danmark.* 246 sider. ISBN: 978-87-7487-972-5. Kr. 250,00.
- 10:13 Knudsen, L. & Nielsen, V.L.: *Effekten af kommunernes forebyggende foranstaltninger for unge. Forebyggende foranstaltninger i eget miljø sammenlignet med anbringelse uden for hjemmet.* 152 sider. ISBN: 978-87-7487-973-2. Vejledende pris: Kr. 150,00.
- 10:15 Christensen, G., Mikkelsen, M.F., Pedersen, K.B. & Amilon, A.: *Boligsociale indsatser og buslejestøtte. Kortlægning og programevaluering af Landsbyggefondens 2006-10-pulje.* 164 sider. ISBN: 978-87-7487-977-0. Vejledende pris: Kr. 160,00.
- 10:16 Bengtsson, S., Mateu, N.C. & Høst, A.: *Blinde børn – integration eller isolation? Blinde børns trivsel og vilkår i hjemmet, fritiden og skolen.* 136 sider. ISBN: 978-87-7487-978-7. Vejledende pris: Kr. 140,00.
- 10:17 Bengtsson, S., Mateu, N.C. & Høst, A.: *Blinde og stærkt svagsynede. Barrierer for samfundsdeltagelse.* 122 sider. ISBN: 978-87-7487-979-4. Vejledende pris: Kr. 120,00.

- 10:18 Ellerbæk, L.S. & Thuesen, F.: *Projekt arbejdsplads for højtuddannede. Følgforskning for Region Midtjylland*. 99 sider. ISBN: 978-87-7487-980-0. Vejledende pris: Kr. 100,00.
- 10:19 Jakobsen, V. & Ellerbæk, L.S.: *Løn- og arbejdsforhold for kvinder og mænd i køkkefaget*. 71 sider. ISBN: 978-87-7487-981-7. Netpublication.
- 10:23 Christensen, E., Lindstrøm, M. & Mølholt, A.-K.: *Efterværn for voldsudsatte kvinder. krisecentrenes støtte og hjælp til kvinder, som flytter fra centrene*. 95 sider. ISBN: 978-87-7487-985-5. Vejledende pris: Kr. 100,00.

EFTERVÆRN FOR VOLDSUDSATTE KVINDER

KRISECENTRENES STØTTE OG HJÆLP TIL KVINDER, SOM FLYTTER FRA CENTRENE

Kvinder udsat for vold, der har søgt hjælp gennem ophold på et kvindekrisecenter, får i vidt omfang også støtte fra krisecenteret efter opholdet. Omfanget og karakteren af hjælpen, kaldet efterværn, bliver afdækket i denne rapport.

Hjørnестenen i efterværnet er, at centrene opretholder en professionel personlig kontakt til den enkelte kvinde, samtidigt med at omfanget af efterværnet bestemmes ud fra kvindens ønsker, behov og initiativ.

Efterværnet har fokus på at støtte kvinden med adgang til psykologhjælp og kontakt til relevante offentlige instanser. Desuden fokuserer efterværnet på konkret hjælp i forbindelse med fx etablering i egen bolig.

Efterværnsordningen fungerer forskelligt på forskellige krisecentre. Rapporten anbefaler at kvinder udsat for vold får ret til betalte psykologsamtaler samt at udarbejde let tilgængelige oversigter over hvilke offentlige instanser, der bør kontaktes og råd om, hvordan det gøres. Oversigterne bør kunne bruges både af kvinderne selv og af krisecentrene.

Undersøgelsen er finansieret af TrygFonden.